

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»

Факультет соціальних наук
(повне найменування факультету)

Соціальна робота
(повне найменування кафедри)

Пояснювальна записка

до дипломного проєкту (роботи)

бакалавр
(ступінь вищої освіти)

на тему Роль громадських організацій у соціальній підтримці внутрішньо
переміщених осіб: регіональний аспект

(назва теми)

Виконав(ла): студент(ка) 4 курсу,
групи СНз-211

Спеціальності 231 Соціальна робота
(код і найменування спеціальності)

Освітня програма (спеціалізація)

Соціальна робота

ГОРДІЄНКО А. О.

(ПРИЗВИЩЕ та ініціали)

Керівник ЩЕРБИНА С.С.

(ПРИЗВИЩЕ та ініціали)

Рецензент БАРШАЦЬКА Г. Ю.

(ПРИЗВИЩЕ та ініціали)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»

Факультет соціальних наук
 Кафедра «Соціальна робота»
 Ступінь вищої освіти бакалавр
 Спеціальність 231 Соціальна робота
(код і найменування)
 Освітня програма (спеціалізація) Соціальна робота
(назва освітньої програми (спеціалізації))

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

«14» лютого 2025 року

З А В Д А Н Н Я
НА ДИПЛОМНИЙ ПРОЄКТ (РОБОТУ) СТУДЕНТА(КИ)

ГОРДІЄНКО Аліни Олександрівни

(ПРИЗВИЩЕ, ім'я, по батькові)

1. Тема проєкту (роботи) Роль громадських організацій у соціальній підтримці внутрішньо переміщених осіб: регіональний аспект

керівник проєкту (роботи) к.соц.н., доцент ЩЕРБИНА Сергій Степанович

(науковий ступінь, вчене звання, ПРИЗВИЩЕ, ім'я, по батькові)

затверджені наказом закладу вищої освіти від «14» лютого 2025 року № 50

2. Строк подання студентом проєкту (роботи) «12» травня 2025 року

3. Вихідні дані до проєкту (роботи) 79 сторінок, 2 таблиці, 50 джерел літератури.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) узагальнити теоретико-правові засади функціонування громадських організацій у сфері соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб; проаналізувати основні потреби ВПО та чинники, що впливають на якість соціальної підтримки; охарактеризувати форми і методи роботи громадських організацій з ВПО, зокрема на основі українського та міжнародного досвіду; дослідити специфіку діяльності громадських організацій у регіонах України на прикладі окремих ініціатив; проаналізувати практичних методів і моделей соціальної роботи з ВПО на регіональному рівні; виявити проблеми та перспективи удосконалення соціальної підтримки ВПО громадським сектором.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень) Таблиця 1.1. Порівняльна схема моделей (опціонально); Таблиця 2.1. Основні

проблеми діяльності громадських організацій у сфері підтримки ВПО та можливі напрями їх вирішення.

6. Консультанти розділів проекту (роботи)

Розділ	ПРІЗВИЩЕ, ініціали та посада консультанта	Дата, підпис	
		завдання видав	прийняв виконане завдання
1	ЩЕРБИНА С. С., доцент	17.02.2025	19.03.2025
2	ЩЕРБИНА С. С., доцент	20.03.2025	12.04.2025
Норм-ль	НОВАК Т. О., ст. викладач	29.04.2025	02.05.2025

7. Дата видачі завдання «14» лютого 2025 року.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломного проекту (роботи)	Строк виконання етапів проекту (роботи)	Примітка
1	Затвердження теми	14.02.2025	
2	Затвердження завдання на дипломний проект (роботу)	14.02.2025	
3	Складання змісту	17.02.2025	
4	Виконання першого розділу	19.03.2025	
5	Виконання другого розділу	12.04.2025	
6	Формування висновків	14.04.2025	
7	Перевірка роботи керівником	21.04.2025	
8	Оформлення дипломного проекту (роботи)	28.04.2025	
9	Нормоконтроль та перевірка на запозичення	02.05.2025	
10	Попередній захист дипломного проекту (роботи)	05.05.2025	
11	Подання роботи на кафедру	12.05.2025	
12	Одержання відгуку та рецензії	13.05.2025	
13	Захист дипломного проекту (роботи)	13.06.2025	

Студент(ка)

_____ Аліна ГОРДІЄНКО
(підпис) (Ім'я ПРІЗВИЩЕ)

Керівник проекту (роботи)

_____ Сергій ЩЕРБИНА
(підпис) (Ім'я ПРІЗВИЩЕ)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота бакалавра: 79 сторінок, 2 таблиці, перелік використаних джерел складає 50 найменувань.

Об'єктом дослідження є процес соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб, що реалізуються через діяльність громадських організацій на регіональному рівні.

Предметом дослідження виступає діяльність громадських організацій у сфері надання соціальної підтримки ВПО на регіональному рівні, зокрема форми, методи, моделі та ефективність цієї роботи.

Метою дипломної роботи є визначення ролі громадських організацій у забезпеченні соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб у регіональному контексті та обґрунтування напрямів підвищення ефективності їхньої діяльності.

У роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: метод аналізу, метод порівняння, емпіричний аналіз відкритих джерел (контент-аналіз).

Основні результати дослідження підтвердили важливу роль громадських організацій у формуванні регіональної системи підтримки ВПО. Виокремлено провідні напрями діяльності ГО: надання гуманітарної допомоги, правового супроводу, психологічної підтримки, сприяння працевлаштуванню та інтеграції ВПО у громади. Результати дослідження можуть бути використані у практиці соціальних працівників, працівників центрів ВПО, а також при розробці місцевих програм соціального розвитку.

СОЦІАЛЬНА РОБОТА, ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ,
ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ, СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА, РЕГІОНАЛЬНИЙ
АСПЕКТ

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СФЕРІ ПІДТРИМКИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ.....	9
1.1. Визначення поняття внутрішньо переміщеної особи та характеристика їхніх соціальних потреб	9
1.2. Громадські організації як суб'єкти соціальної підтримки: правове регулювання, функції, типологія	20
1.3. Форми, методи та моделі соціальної роботи громадських організацій з ВПО (український і міжнародний досвід)	30
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНИЙ ВИМІР ДІЯЛЬНОСТІ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СФЕРІ ПІДТРИМКИ ВПО: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ ..	44
2.1. Діяльність громадських організацій у системі підтримки ВПО: регіональний вимір	44
2.2. Аналіз практичних методів і моделей соціальної роботи з ВПО на регіональному рівні.....	52
2.3. Проблеми та перспективи діяльності громадських організацій у сфері підтримки ВПО	60
ВИСНОВКИ.....	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	75

ВСТУП

У сучасних умовах повномасштабної війни в Україні проблема внутрішнього переміщення населення набула особливої гостроти. Мільйони людей були змушені залишити свої домівки внаслідок бойових дій, руйнування інфраструктури, загроз життю та безпеці. Ці обставини зумовили зростання соціальних потреб ВПО, серед яких особливо гостро постали питання житлового забезпечення, працевлаштування, доступу до медичних і соціальних послуг, психологічної підтримки, інтеграції у нові громади. У цих умовах важлива роль у наданні комплексної допомоги внутрішньо переміщеним особам належить громадським організаціям (ГО), які оперативно реагують на виклики, працюють у безпосередньому контакті з людьми та часто компенсують недоліки державної політики.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що попри активну участь ГО у подоланні гуманітарної кризи, зумовленої війною, питання ефективності їхньої діяльності в сфері підтримки ВПО, особливостей регіонального контексту, застосування інноваційних моделей соціальної роботи потребують глибокого аналізу. Наукові дослідження, що комплексно оцінюють соціальну діяльність ГО саме на регіональному рівні, залишаються недостатньо розробленими, що створює науковий і практичний пробіл.

До вивчення проблем внутрішньо переміщених осіб зверталися такі дослідники, як О. Балакірева, І. Бекешкіна, Л. Тищенко, В. Воронков, І. Чудовська, О. Купрієнко. У сфері дослідження громадянського суспільства та соціальної роботи з вразливими групами вагомий внесок зробили І. Зверева, Т. Семігіна, О. Безпалько, Н. Побірченко, Л. Саржевська. Однак питання узгодження практик громадських організацій із соціальними потребами ВПО, з урахуванням регіональних особливостей, досі потребує подальшого осмислення.

Об'єктом дослідження є процес соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб, що реалізуються через діяльність громадських організацій на регіональному рівні.

Предметом дослідження виступає діяльність громадських організацій у сфері надання соціальної підтримки ВПО на регіональному рівні, зокрема форми, методи, моделі та ефективність цієї роботи.

Метою дипломної роботи є визначення ролі громадських організацій у забезпеченні соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб у регіональному контексті та обґрунтування напрямів підвищення ефективності їхньої діяльності.

Для досягнення поставленої мети було сформульовано такі завдання:

- узагальнити теоретико-правові засади функціонування громадських організацій у сфері соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб;
- проаналізувати основні потреби ВПО та чинники, що впливають на якість соціальної підтримки;
- охарактеризувати форми і методи роботи громадських організацій з ВПО, зокрема на основі українського та міжнародного досвіду;
- дослідити специфіку діяльності громадських організацій у регіонах України на прикладі окремих ініціатив;
- проаналізувати практичних методів і моделей соціальної роботи з ВПО на регіональному рівні;
- виявити проблеми та перспективи удосконалення соціальної підтримки ВПО громадським сектором.

Методи дослідження, що застосовувалися у процесі написання роботи, охоплюють як загальнонаукові, так і спеціальні:

- метод аналізу – для вивчення наукових джерел, нормативно-правових актів, звітів громадських організацій;
- метод порівняння – для зіставлення українського та міжнародного досвіду; метод узагальнення – для систематизації результатів аналізу;

– емпіричний аналіз відкритих джерел (контент-аналіз) – для вивчення діяльності ГО в окремих регіонах, зокрема у Запорізькій області.

Також були використані методи системного та структурно-функціонального підходів.

Наукова новизна дипломної роботи полягає у систематизації форм і моделей соціальної роботи громадських організацій з внутрішньо переміщеними особами у контексті регіональної специфіки, а також у визначенні проблем та перспектив удосконалення цієї діяльності на основі аналітичного огляду практик, що реалізуються в умовах воєнного стану.

РОЗДІЛ 1

ЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СФЕРІ ПІДТРИМКИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

1.1. Визначення поняття внутрішньо переміщеної особи та характеристика їхніх соціальних потреб

Термін «переміщена особа» почав широко використовуватися під час Другої світової війни, в результаті якої близько 10 млн. чоловік було залучено до примусової праці або ж вислано з країн звичного місця проживання за расовими, релігійними або політичними міркуваннями. Сутність поняття значно розширилась в останні півстоліття. Категорію «переміщених осіб» також часто прирівнюють до категорії вимушених мігрантів.

Термін «біженець» широко використовується як синонім до переміщених осіб. Проте, згідно з Конвенцією про статус біженців, до якої у 2002 р. приєдналася Україна, використовувати слово «біженець» до українських громадян є некоректним. Йдеться виключно про переселенців або внутрішньо переміщених осіб, що призводить до плутанини між загальним описом класу тих, хто залишив своє місце проживання, але не покинув межі держави, і підгрупу юридично визначених біженців, які користуються міжнародним правовим захистом [34, С. 7].

Внутрішньо переміщених осіб слід відносити до групи внутрішньої міграції, зумовленої некерованими факторами, такими як природні катаклізми, військові сутички та інше. Перебуваючи де-факто у стані війни, Україна постала перед проблемою вимушених переселенців. Через відсутність подібних прецедентів у минулому нормативно-правова база українського законодавства не містила відповідних положень щодо регулювання вищезазначеного явища. Серед численних проблем, перед якими наразі постала Україна, явище вимушеної міграції є не лише наслідком військового

конфлікту, але й виступає в ролі індикатора готовності українського суспільства до кризових ситуацій [35, с. 76].

Необхідність допомоги внутрішньо переміщеним особам продемонструвала слабку систему інституційного механізму реалізації прав і свобод громадян на території нашої держави, а також відсутність ресурсів, потрібних для задоволення потреб даної категорії населення.

Згідно з Керівним принципом УВКБ ООН (Управління Верховного комісара ООН у справах біженців) з питання про переміщення осіб усередині країни, особи, переміщені всередині країни, визначаються як люди або групи людей, які були змушені рятуватися втечею або покинути свої будинки або місця проживання, через або щоб уникнути наслідків збройного конфлікту, ситуації загального насильства, порушень прав людини або стихійних лих, техногенних катастроф, і які не перетнули міжнародновизнаний державний кордон країни.

Міграція населення (лат. *migratio* – переселення) – переміщення людей через кордони тих чи інших територій зі зміною місця проживання назавжди або на більш-менш тривалий час. Людей, які вчиняють міграцію, називають мігрантами.

Розрізняються зовнішні міграції (міжконтинентальні, міждержавні) і внутрішні (всередині країни – між регіонами, містами, сільською і міською місцевістю тощо). Особи, які переселилися за межі країни – емігранти, які переселилися в країну – іммігранти. Різниця між кількістю іммігрантів і емігрантів – міграційне сальдо – безпосередньо впливає на кількість населення країни.

Відповідно до законодавчих актів України внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства,

порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру.

Внутрішньо переміщені особи – це особи, змушені раптово тікати зі своїх будинків у результаті збройного конфлікту, внутрішньої ворожнечі, систематичних порушень прав людини або стихійних лих і знаходяться на території власної країни.

Фактично, внутрішньо переміщені особи, це особи, які підпадають під визначення вимушені переселенці, але які, покинувши місце свого постійного проживання, залишаються в країні своєї громадянської належності та можуть користуватися її захистом.

Специфіка внутрішньо переміщених осіб полягає в тому, що, будучи громадянами держави і залишаючись на її території, вони знаходяться під винятковою юрисдикцією і захистом своєї країни, навіть якщо сама держава і не в силах забезпечити такий захист. Тому надання допомоги таким особам з боку міжнародних органів може кваліфікуватися як втручання у внутрішні справи держави. Міжнародними органами, що надають допомогу внутрішньо переміщеним особам є:

1. Управління Верховного комісара ООН у справах біженців.
2. Міжнародний комітет Червоного Хреста.
3. Міжнародна організація з міграції.
4. Спеціальний представник ООН у справах осіб, переміщених всередині країни.

Міграція як складний соціально-політичний та соціокультурний феномен є важливою проблемою людства, адже цей процес нерозривно пов'язаний з етнічними, економічними, географічними, демографічними, політичними аспектами життя сучасних суспільств. Серед різних типів міграції окремо виділяється внутрішня міграція – переміщення в кордонах певної держави, що є не менш важливою, ніж міждержавна для економічного та соціального розвитку країни. Не впливаючи на чисельність населення країни в цілому, внутрішня міграція спричиняє зміни в розміщенні населення,

статеві-віковій структурі мешканців окремих регіонів, є наслідком і важливим чинником регіональних відмінностей, на пряму пов'язана з процесами індустріалізації та урбанізації, депопуляції села. Для сучасних суспільств внутрішньодержавна міграція є однією з основних форм територіальної мобільності. Залежно від того, як втягуються в процес переселення люди (цілком добровільно, або їх змушують переселятися, або їх женуть страшні обставини – загроза життю, війна, голод, політичні переслідування) виділяють три види міграції: добровільні, вимушені, примусові міграції. Згідно глосарію Міжнародної організації міграції вимушена міграція – це загальний термін, який використовується для характеристики міграційних процесів, у яких є елемент примусу, такий як загроза життю та існуванню внаслідок природних або людських факторів (наприклад, переміщення біженців або переміщених осіб, а також переміщення людей через природні чи екологічні катастрофи, хімічні або атомні аварії, голод чи реалізацію проектів розвитку). Одним із наслідків вимушеної міграції є поява окремої категорії людей, а саме – внутрішньо переміщених осіб (ВПО) [7, С. 19].

Е. Равенштейн сформулював одинадцять міграційних правил:

1. Найбільше міграцій здійснюється на короткі відстані.
2. Міграція відбувається поступово.
3. Мігранти направляються в основному у великі торговельні і промислові центри.
4. Кожному міграційному потоку відповідає свій поворотний потік.
5. Міські жителі менш схильні до міграції, ніж сільські.
6. При місцевих міграціях більш активні жінки, при міжнародних міграціях – чоловіки.
7. Серед мігруючих людей за межі своєї країни більшість самотніх, сім'ї мігрують рідко.
8. Зростання великих міст більшою мірою обумовлене міграцією населення, ніж природним приростом.

9. Масштаби міграції зростають із розвитком промисловості й торгівлі, і особливо – з розвитком транспорту.

10. Більшість мігрантів із сільської місцевості направляються у великі промислові і торгові центри.

11. Економічні причини міграції є визначальними.

Також не існує певного консенсусу щодо питання «коли закінчується внутрішнє переміщення», тобто коли особа більше не повинна розглядатися як така. Виділимо два основні незмінні критерії, які характеризують внутрішнє переміщення. Першим критерієм є недобровільний характер руху. Другим критерієм є те, що внутрішньо переміщені особи мігрують в межах національних кордонів. Але тут існує можливість раптової зміни кордону, наприклад, як це сталося з розпадом колишньої Югославії та Радянського Союзу або анексією Криму. Тому кращим є формулювання «ті, хто не перетнув міжнародно визнаний державний кордон». Треба відмітити, що люди можуть стати внутрішньо переміщеними особами» не лише внаслідок переселення, але і в очікуванні таких наслідків: люди можуть змінювати місце проживання не тільки в результаті певних наслідків, а й для того, щоб уникнути їх [8, с. 18].

Ще однією особливістю ВПО є те, що цей термін не надає правового статусу, а скоріш має описовий характер. У той час, як біженці, втративши захист своєї країни та перебуваючи за межами своєї власної держави, вимагають спеціального правового статусу, права та гарантії, спричинені фактом, що вони є людьми та громадянами або звичайними мешканцями певної держави, це не є необхідним для ВПО. Також на сьогодні не існує певного консенсусу щодо того, протягом якого періоду необхідно вважати людину внутрішньо переміщеною особою та коли цей статус має бути припинений. Для деякого внутрішнє переміщення закінчується лише після повернення ВПО та ефективного скасування їхнього переміщення. Однак, оскільки безпечне повернення не завжди можливе, це може призвести до ситуацій, коли внутрішнє переміщення має перспективу ніколи не закінчитися, і, натомість, складне становище передається наступним поколінням. З іншого

боку, внутрішнє переміщення може закінчуватися різко, навіть через кілька місяців після фактичного переміщення. У деяких випадках саме здатність або готовність уряду надавати гуманітарну допомогу є вирішальним фактором. Уряди можуть оголосити, що внутрішнє переміщення закінчилося, щоб дати змогу країні повернутися до норми, навіть якщо фактичні умови передбачають інше.

Багато внутрішньо переміщених осіб знаходиться у скрутних обставинах протягом років або навіть десятиліть.

Багато переселенців, переміщених унаслідок конфліктів, стихійних лих, проектів державного чи приватного розвитку, залишаються без надійних та безпечних умов проживання та засобів до існування протягом багатьох років і стикаються з дискримінацією, пов'язаною з їхнім переміщенням. Їхні потреби розвиваються з часом, і тривале переміщення часто пов'язане із зубожінням, збільшенням проблем уразливості та захисту, що підриває стійкість до подальших потрясінь та стресів.

Таким чином, хоча ВПО часто характеризуються в контексті концепції «внутрішніх біженців», фактично внутрішнє переміщення набагато ширше, ніж концепція біженця. Це не обмежується лише конфліктами та переслідуванням, але охоплює інші причини примусового переселення, включаючи стихійні лиха, а також можуть охоплювати людей, змушених переселятися за проектами розвитку. Ключовою віхою в історії становлення поняття «внутрішньо переміщена особа» було створення «Керівних принципів» внутрішнього переміщення (Керівні принципи УВКБ ООН). Вони складають 30 стандартів, які визначають засоби захисту, доступні для внутрішньо переміщених осіб. Дані принципи деталізують права та гарантії, що стосуються захисту ВПО від примусового переміщення, їхнього захисту та допомоги під час переміщення, досягнення тривалих рішень.

На сьогоднішній день, згідно з Керівними принципами УВКБ ООН із питань про переміщення осіб всередині країни, внутрішньо переміщені особи визначаються як люди або групи людей, які були змушені рятуватися втечею

або покинути свої будинки чи місця проживання через або для того, щоб уникнути наслідків збройного конфлікту, ситуації загального насильства, порушень прав людини або стихійних техногенних катастроф, та які не перетнули міжнародно-визнаний державний кордон країни.

В офіційному українському дискурсі «внутрішньо переміщена особа» – це «громадянин України, який постійно проживає в Україні, якого змусили або який самостійно покинув своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, масових порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру».

Дослідження феномену ВПО потребує створення певної теоретичної бази. Слід зазначити, що серед теорій міграцій практично не існує теоретичних підходів, які присвячені виключно концептуалізації феномену внутрішньо переміщених осіб, оскільки більшість теорій стосуються міждержавних міграцій. Використовуючи дані теорії, спробуємо адаптувати їх, фокусуючись саме на проблематиці вимушеної внутрішньої міграції та ВПО.

Теорія «тяжіння та виштовхування (pull / push)» була розроблена Е. Лі у 1966 р. Він припустив, що людина зважується на міграцію в залежності від факторів, що існують та детермінуються в країнах вибуття, факторів, що існують в країні прибуття, від так званих «проміжних обставин» (дистанція, міграційна політика тощо), а також детермінантами, пов'язаними з індивідуальними характеристиками мігрантів. У кожній країні можна виділити фактори, які утримують населення на даній території (нейтральні чинники), що виштовхують його (push-factors) або його притягують (pullfactors). Одночасно з даними факторами діють різні обставини (третя група чинників), які виступають у якості обмеження міграційних потоків (проміжні перешкоди). Крім цього діють ще особисті суб'єктивні чинники, що впливають на прискорення або уповільнення міграції унаслідок неоднакової схильності до міграції [21, С. 15].

Теорія «тяжіння та виштовхування» може бути використана також для розгляду феномену ВПО, якщо замістити «країни» на «регіони». Наприклад, якщо брати Україну, то для жителів Донбасу одним із виштовхуючих «жорстких» факторів стали воєнні події на сході країни, «м'якими» факторами виступали напружена політична ситуація у регіонах, рух за відділення Донбасу. Змінюючи місце проживання, переселенці обирали ті регіони, що так чи інакше притягували їхню увагу (територіальна близькість до зони анти-терористичної операції, мова у регіоні переселення, крупні адміністративні центри з розвиненою інфраструктурою, наявність знайомих та рідних у регіоні переселення, досвід переселення від тих, хто вже виїхав та ін). Серед обмежень до переїзду можна виділити транспортні витрати, брак інформації та негативні стереотипи про регіон переселення та ін.

Згідно з теорією міграційних систем / мереж у країнах в'їзду та виїзду формується «міграційна мережа», початок якої прокладають «мігрантипершоходці». Вони полегшують процес переселення для наступних хвиль мігрантів. Значна частина переселенців вибирає конкретне місце призначення, урахувавши наявність там родичів або діаспор співвітчизників. Завдяки соціальній мережі у формі контактів із друзями, сім'єю та роботодавцями люди отримують та акумулюють соціальний капітал, що мінімізує ризики, пов'язані із переїздом.

Концепція трьохстадійності міграційного процесу, що була сформульована Т. Заславською та Л. Рибаківським базується на трьох стадіях.

Перша – це формування міграційної мобільності (рухливості) населення, яка залежить від демографічних, етнічних і соціальноекономічних характеристик.

Друга стадія – це сам процес переміщення, що відбувається в певний час у рамках тієї чи іншої території.

Третя завершальна стадія являє собою процес приживання мігрантів на новому місці проживання, пристосування мігранта до суспільства і суспільства до переселенця.

Термін «приживання» можна застосувати до внутрішніх мігрантів, або в деяких випадках до зовнішніх мігрантів тієї ж національної групи, що і корінне населення. В цьому випадку приживання характеризує процес пристосування до нового місця проживання і суспільства мігрантів, близьких до корінного населення за культурним рівнем, етнічною та релігійною приналежністю [29, С. 75-76].

Дані теорії та концепції – теорія «тяжіння та виштовхування», теорія міграційних систем / мереж, концепція трьохстадійності міграційного процесу можуть бути застосовані для дослідження ВПО, але не у вимірах «країна вибуття – країна прибуття», а в «регіональному» вимірі певної країни. Серед теорій, що є плідними для дослідження внутрішньо переміщених осіб, зазначимо теорію самоактуалізації А. Маслоу, теорію категоризації Г. Теджфела та Дж. Тернера, теорію акультурації (адаптації) Дж. Беррі, теорію травми соціальних змін П. Штомпки, теорію інкультурації.

Теорія самоактуалізації Маслоу може використовуватися задля аналізу мотивів міграційної та адаптаційної поведінки переселенців і вибору стратегії їхньої інтеграції. Дослідник виділяє п'ять фундаментальних людських потреб: фізіологічні, потреба у безпеці, соціальні, потреба у самоповазі та самоактуалізація. Коли людина опиняється у складному становищі, що загрожує її життю або перспективі цієї загрози, якщо це міграція через воєнні конфлікти, техногенну або природну катастрофу, порушується її потреба у безпеці.

Отже, термін «внутрішньо переміщена особа» пройшов довгий шлях від виникнення до відокремлення від понять «біженці» та «економічні мігранти» та становлення як окремої категорії теоретизування та практичного використання.

Станом на 2024-2025 роки в Україні статус внутрішньо переміщених осіб мають мільйони громадян, які були змушені залишити свої домівки через збройну агресію Російської Федерації, тимчасову окупацію територій, бойові дії, порушення прав і свобод. За даними Міністерства соціальної політики

України та міжнародних гуманітарних організацій, кількість офіційно зареєстрованих ВПО перевищує 5 мільйонів осіб, при цьому значна частина переміщених людей не зареєстрована з об'єктивних причин – складність процедури, відсутність документів, постійні переміщення тощо [22].

Вимушене переселення для більшості ВПО відбулося раптово, без підготовки, що супроводжувалося втратою житла, роботи, соціального оточення, доступу до освітніх, медичних і адміністративних послуг. Багато хто опинився у громадах, не пристосованих до прийому великої кількості людей, без належної інфраструктури, житлового фонду, соціальних ресурсів. Це зумовлює складність адаптації ВПО до нових умов життя та формує багатовимірний спектр потреб, які охоплюють як матеріальний, так і психологічний, соціокультурний та правовий виміри.

До основних соціальних потреб ВПО на сучасному етапі можна віднести такі ключові напрями:

Житло – одна з найбільш актуальних і водночас найскладніших проблем. За оцінками ООН та громадських організацій, понад 60 % ВПО втратили житло повністю або частково, що змушує їх мешкати у тимчасових притулках, гуртожитках, непридатних для постійного проживання приміщеннях або знімати житло за власний кошт. Державні програми забезпечення житлом реалізуються повільно, а місцеві бюджети часто не мають достатніх ресурсів. Брак доступного житла в нових громадах створює додатковий соціальний тиск.

Працевлаштування та економічна інтеграція – багато переселенців втратили роботу через переміщення або знищення підприємств у регіонах, де вони проживали. У нових громадах вони стикаються з низкою бар'єрів: відсутність вільних вакансій, невідповідність кваліфікацій вимогам ринку праці, упередження з боку роботодавців. Особливо вразливими є жінки з малими дітьми, люди з інвалідністю, особи передпенсійного віку. Деякі ВПО потребують перекваліфікації або професійної адаптації, що вимагає залучення державних і недержавних ресурсів.

Соціальна та психологічна підтримка – для значної частини переселенців характерні високий рівень тривожності, депресивні стани, посттравматичний синдром, викликані пережитими втратами, стресом, невизначеністю. Особливо гостро ці проблеми виявляються у дітей, підлітків, жінок, осіб похилого віку. Послуги психологів, кризових центрів, груп підтримки є необхідними компонентами реабілітації, однак їх кількість та доступність залишаються обмеженими, особливо у сільських районах та малих громадах.

Доступ до соціальних послуг і державних виплат – хоч законодавство передбачає надання ВПО соціальної допомоги, на практиці виникають труднощі з оформленням документів, дотриманням процедур, своєчасністю виплат. Часто спостерігається низький рівень обізнаності переселенців щодо своїх прав, змін у нормативній базі, порядку отримання послуг. Також існує проблема перевантаженості працівників органів соцзахисту у приймаючих громадах.

Освіта для дітей ВПО – значна кількість сімей із дітьми змушена змінювати місце проживання, що призводить до переривання освітнього процесу, складнощів з адаптацією до нових шкіл, відмінностей у навчальних програмах. У дітей часто знижена мотивація до навчання через психологічний стан. Також існують проблеми з транспортом, забезпеченням підручниками, харчуванням, індивідуальною увагою до учнів.

Медичне обслуговування – в умовах переміщення особи часто не мають доступу до свого сімейного лікаря, медичних карт, регулярного лікування хронічних хвороб. У громадах, які прийняли велику кількість переселенців, навантаження на медичні заклади зростає, що призводить до черг, нестачі фахівців і ліків. Для людей з інвалідністю, хронічними захворюваннями або уразливих груп це створює додаткову загрозу здоров'ю.

Варто підкреслити, що соціальні потреби ВПО є неоднорідними і значною мірою залежать від регіону розміщення, вікових, гендерних, професійних, освітніх та інших характеристик. Наприклад, потреби студентів

і людей похилого віку відрізняються за змістом і способами задоволення. Саме тому робота з ВПО потребує індивідуалізованого підходу, мультидисциплінарної взаємодії та залучення як державних, так і громадських структур.

1.2. Громадські організації як суб'єкти соціальної підтримки: правове регулювання, функції, типологія

Складний період політичних та соціальних трансформацій, економічна нестабільність, які переживає сьогодні Україна, позначились на розвиткові нових форм участі громади у розв'язанні соціальних проблем. За сучасних економічних та політичних умов українська держава часто уникає розгляду широкого кола питань, що стосуються життя знедолених, залишаючи за собою переважно лише функцію їхнього соціального захисту. Тому зростає роль громадських організацій, асоціацій та груп громадян, зокрема тих, що об'єднують представників різних об'єктів соціальної політики.

Діяльність громадських (ГО), відповідно до їх типового статусу спрямована на задоволення потреб їх членів. Зокрема, мається на увазі, що та чи інша ГО бере на себе функції, які держава не може, або не хоче виконувати.

Сьогоднішні події в сучасній Україні додали специфічних умов створення громадських об'єднань в Україні. Серед них найактуальнішими є:

- загроза соціальних та політичних конфліктів серед населення міста та області, серед постійного населення та вимушених переселенців;
- створення військових формувань різного роду діяльності (від оборонних до радикальних);
- потреба населення в інформуванні, психологічній та консультативній підтримці;
- потреби осіб зі статусом «біженець», «вимушений переселенець»;
- потреби військовослужбовців, що мають статус «учасник АТО»;
- потреби сімей військовослужбовців, що загинули у зоні АТО.

Серед науковців й дослідників, які вивчали громадські, недержавні організації соціальної сфери та їх роль у соціальному обслуговуванні населення, можна назвати працівників Школи соціальної роботи В. Полтавця, зокрема Р. Кравченко, Н. Кабаченко, О. Васильченко, Центру інновацій та розвитку – О. Сидоренко, а також ці питання у своїх дослідженнях розглядали Т. Семигіна, І. Мигович, П. Жовніренко та інші.

Визначення громадської організації подається в статті третій Закону України «Про об'єднання громадян», де «громадською організацією є об'єднання громадян для задоволення та захисту своїх законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національнокультурних, спортивних та інших спільних інтересів» [40].

У вітчизняній літературі поняття «громадські організації» розуміють як добровільні формування громадян, створені у результаті їх вільного волевиявлення з метою вираження колективних інтересів і вирішення громадських питань та проблем.

Поняття «громадські організації», звичне для української наукової літератури і практики, практично відсутнє або лише іноді вживається в іноземній правовій літературі та нормативних актах. За кордоном найчастіше застосовують терміни «спілки», «асоціації», «об'єднання» і т.ін. [2, с. 14-15].

Багатоаспектність діяльності громадських організацій призвела до того, що в науковій літературі немає єдиного визначення недержавної організації. Так британський дослідник П. Рідінг пропонує такі визначення:

- самокероване об'єднання людей, які прагнуть досягти спільної вигоди шляхом спільних дій;
- організація, заснована на добровільних засадах;
- соціальна сила, яка забезпечує інтеграцію окремих індивідів у суспільство, сприяє єдності і згуртованості суспільства;
- спосіб зняття напруги між потребами громади, соціальною політикою і соціальним забезпеченням [7, с. 20].

Викладачі та науковці Школи соціальної роботи В. Полтавця подають в своїй книзі «Соціальна робота: перші кроки» таке розуміння громадської організації соціальної сфери – неприбуткові, не керовані державою, некомерційні організації, які декларували вирішення соціальних проблем узагалі чи проблеми окремих груп користувачів як свою місію [24, с. 130].

Часто вживають також термін «третій сектор», але це є характернішим для США, де прийнято виділяти ще два сектори: державний та прибутковий. На рівні окремих держав зберігаються специфічні терміни: для США це *non-governmental organizations (NGO)*, *non-profit sector*, для Німеччини – *Vereine*, для України – це громадські організації згідно з Конституцією та відповідним законом (недержавні неприбуткові організації утворюються й діють з метою захисту прав чи інтересів своїх членів, третіх осіб, надання певних послуг) тощо [24, с. 131].

Становлення України як соціальної та демократичної держави тісно пов'язане з розвитком недержавного сектора. Більшою стає роль громадських й благодійних організацій у таких сферах життя, як захист прав людини, охорона здоров'я, освіта, соціальний захист населення, екологія, культура тощо. Останнім часом в Україні важливу роль в реалізації соціальної політики відіграє третій сектор сучасного громадянського суспільства, який є недержавним, неурядовим, некомерційним, незалежним, неприбутковим, благодійним сектором добровільної активності. Це недержавні, позабюджетні, неприбуткові організації, сферою діяльності яких здебільшого є галузі культури, охорони здоров'я, освіти, соціальної допомоги, житлово-комунального господарства, спорту тощо [50, с. 189].

У той же час багато людей, котрим держава гарантує право на соціальну допомогу (соціальні послуги), звертаються до недержавних організацій, які допомагають їм долати життєві труднощі та підтримувати соціальну активність. У цьому випадку держава не виконує своїх зобов'язань стосовно цих людей. Щоби бути здатною до подолання соціальних ризиків система соціальних послуг повинна швидко й адекватно реагувати на попит і зміни у

потребах людей. Це вимагає нових підходів, диверсифікації ресурсів, розширення спектра надавачів послуг.

Соціальні послуги в Україні надають, окрім державних органів, також і громадські організації. Але в Україні недержавний сектор надання соціальних послуг менш розгалужений. За кордоном у кожній країні соціальну політику провадять відповідні організації недержавної інфраструктури: органи систем соціального партнерства, недержавні (некомерційні) організації, фонди.

За даними довідника Творчого центру «Каунтерпарт» в Україні в 1998 році було зареєстровано 18 тисяч НДО. З них лише 2659 НДО «активно діють та займають досить вагоме місце в третьому секторі України», що становить 14,7 % від усіх зареєстрованих організацій. Ці НДО обрали собі такі місії у галузі соціальної сфери (у відсотках від загальної кількості НДО):

- захист інтересів та їх лобіювання – 2,9 %;
- робота з молоддю – 5,4 %;
- робота з жінками – 3 %;
- захист інтересів та робота з ветеранами – 3,4 %;
- проведення соціологічних досліджень – 0,6 %;
- милосердя – 1,8 %;
- допомога людям похилого віку, пенсіонерам – 2,8 %;
- розв’язання проблем Чорнобильської аварії – 2 %;
- охорона здоров’я – 6,8 %;
- вирішення проблем сім’ї, дітей, сиріт – 7,6 %;
- розв’язання проблем інвалідів – 7,8 % [18, с. 214].

Окрім можливості вияву громадянської активності, ці неприбуткові об’єднання забезпечують робочі місця для певного контингенту людей, надають соціально важливі інвалідам, багатодітним, малозабезпеченим та іншим соціально незахищеним категоріям громадян, таким чином зменшуючи тиск на державний бюджет. Саме через ці організації здебільшого внутрішні бізнесові структури та міжнародні донори надають кошти для здійснення в Україні соціальних проектів.

Законодавство України в залежності від території, на яку розповсюджується діяльність громадських організацій, вирізняє об'єднання громадян із всеукраїнським, місцевим та міжнародним статусом. Близько 40 % організацій поширює свою діяльність у межах якогось одного міста, а всеукраїнський та міжнародний статус мають разом лише 8 %. Цей факт вказує на високу зацікавленість, насамперед, у місцевих справах, в облаштуванні найближчого життєвого простору, що відкриває широкі перспективи для співпраці громадського сектора та органів місцевого самоврядування.

Правове регулювання діяльності громадських організацій в Україні охоплює комплекс нормативно-правових актів, які регламентують створення, діяльність, фінансування та взаємодію ГО з державними структурами й міжнародними партнерами. Основним документом у цій сфері є:

1. Закон України «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 року №4572-VI, який визначає правовий статус громадських об'єднань (у тому числі громадських організацій), порядок їх реєстрації, діяльності, внутрішньої структури, участі в суспільному житті. Закон закріплює принцип добровільності, самоврядування, неприбутковості, рівності учасників. Відповідно до статті 1, громадська організація – це об'єднання фізичних осіб для спільної реалізації прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема соціальних інтересів [37].

2. Закон України «Про соціальні послуги» від 17 січня 2019 року № 2671-VIII створює правові умови для залучення громадських організацій до надання соціальних послуг. Згідно зі статтею 13 цього закону, громадські об'єднання можуть надавати соціальні послуги на конкурсній основі, отримувати бюджетне фінансування за відповідними програмами, укладати договори з органами виконавчої влади чи місцевого самоврядування. Закон також регламентує порядок включення ГО до Реєстру надавачів соціальних послуг, визначає вимоги до якості послуг і професійного рівня персоналу [42].

3. Бюджетний кодекс України передбачає можливість фінансування громадських організацій з державного або місцевих бюджетів через

програмно-цільовий метод, зокрема у форматі фінансування соціальних програм і конкурсів на надання соціальних послуг. Відповідно до статті 20, до видатків, що можуть здійснюватися за рахунок місцевих бюджетів, належать видатки на виконання соціальних програм, що реалізуються в тому числі й за участі громадських організацій [3].

4. Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» також має дотичне значення, оскільки деякі ГО реєструються у формі благодійних фондів. Цей закон дозволяє їм надавати цільову допомогу, реалізовувати соціальні проекти, отримувати гуманітарну допомогу, пільги, а також міжнародне фінансування [36].

5. Міжнародні договори, угоди та програми технічної допомоги, ратифіковані Україною, створюють умови для правового та фінансового залучення громадських організацій до реалізації проектів у сфері захисту прав людини, соціального забезпечення, підтримки ВПО. Зокрема, йдеться про співпрацю з УВКБ ООН, ЮНІСЕФ, Міжнародною організацією з міграції (МОМ), Агентством США з міжнародного розвитку (USAID), Європейською Комісією тощо.

6. Постанова Кабінету Міністрів України від 17 червня 2009 р. № 599 «Про затвердження Порядку проведення конкурсу з визначення програм (проектів, заходів), розроблених інститутами громадянського суспільства, для виконання яких надається фінансова підтримка з державного бюджету» створює офіційний механізм конкурсного фінансування ГО для реалізації соціально значущих ініціатив [39].

Таким чином, законодавча база України визнає громадські організації повноправними суб'єктами системи соціального захисту та створює умови для їхньої активної участі в наданні допомоги, реалізації програм соціальної адаптації, реабілітації, інтеграції вразливих груп населення. Водночас ефективне функціонування ГО потребує не лише нормативної підтримки, а й сприятливого інституційного середовища, партнерства з органами влади та сталого фінансування.

На сьогодні існує доволі розгалужена нормативно-правова база надання соціальних послуг, проте вона має значні прогалини та протиріччя в частині надання соціальних послуг громадськими організаціями. Такий стан не сприяє розвитку сфери надання соціальних послуг у недержавному секторі. Також потрібно зазначити, що перелік видів послуг, які надаються громадськими організаціями, є досить вузьким. Надання соціальних послуг в основному орієнтується на видачу матеріальної (грошової) допомоги молоді, дітям та жінкам, які опинилися в складних життєвих обставинах, значно меншою мірою надаються інші послуги [5, с.70-71].

У своїй роботі громадські організації керуються очікуваннями та інтересами своїх клієнтів, мають великий досвід допомоги їм, користуються довірою місцевих громад. Завдяки безпосередній наближеності до клієнтів вони можуть виконувати специфічні функції, які держава або не може виконувати або їх організація буде вимагати значних адміністративних і фінансових ресурсів. Надання послуг через незалежного підрядника, а не через державні заклади – більш ефективно, тому що громадські організації намагаються застосовувати найбільш раціональну організацію та оплату праці. Вони можуть використовувати такі ресурси, як волонтерська праця, ініціативність та активність членів організації, психологічна підтримка на засадах принципу «рівний-рівному», альтернативні матеріальні ресурси у вигляді пожертв, грантів, членських внесків, спрямовувати доходи від власної підприємницької діяльності на розвиток соціальних послуг.

Найбільш типові функції, які може виконувати громадські організації у сфері соціальної підтримки населення:

1. Представницька функція. Громадські організації виступають представниками інтересів різних соціальних груп (дітей, молоді, осіб з інвалідністю, людей похилого віку, безробітних, ВПО тощо). Вони:

- формулюють та доносять потреби громади до органів влади;
- захищають права вразливих груп;
- сприяють участі громадян у прийнятті рішень.

2. Соціально-посередницька функція. Громадські організації забезпечують взаємодію між громадянами, державними установами, бізнесом, міжнародними партнерами. У цьому аспекті вони:

- сприяють доступу до державних і недержавних послуг;
- допомагають людям зорієнтуватися в соціальній системі;
- виконують функцію «мосту» між потребами населення та можливостями інституцій.

3. Інформаційно-просвітницька функція. Громадські організації проводять:

- роз'яснювальну та інформаційну роботу щодо прав, послуг, можливостей;
- тренінги, семінари, публічні лекції;
- кампанії з підвищення обізнаності про соціальні проблеми (дискримінація, домашнє насильство, ВІЛ/СНІД тощо).

4. Адвокаційна функція. Громадські організації активно впливають на формування публічної політики. Це включає:

- підготовку пропозицій до нормативно-правових актів;
- громадський контроль за діяльністю органів влади;
- організацію адвокаційних кампаній з метою захисту прав і свобод громадян.

5. Організація та надання соціальних послуг. Багато громадських організацій безпосередньо надають соціальні послуги або реалізують програми підтримки, зокрема:

- соціальний супровід;
- підтримка сімей у складних життєвих обставинах;
- допомога людям із залежностями, безхатченкам, особам з інвалідністю;
- організація реабілітаційних заходів, денних центрів, притулків.

6. Гуманітарна функція. У кризових ситуаціях (війна, стихійні лиха, економічна криза) громадські організації мобілізуються для:

- збору й розподілу гуманітарної допомоги;
- надання матеріальної, психологічної, юридичної підтримки;
- евакуації та розміщення постраждалих осіб.

7. Мобілізаційна та інтеграційна функція. Громадські організації сприяють згуртованості громади, активізації громадян до участі у суспільному житті. Це виявляється у:

- підтримці волонтерства;
- розвитку молодіжних ініціатив;
- підтримці соціального підприємництва;
- інтеграції вразливих груп у місцеві спільноти.

8. Контрольна та моніторингова функція. Громадські організації беруть участь у:

- громадських радах при органах влади;
- моніторингу якості надання послуг, ефективності політик;
- здійсненні незалежної оцінки соціальних програм.

Ці функції реалізуються через різноманітні форми діяльності: проведення заходів, виконання проєктів, участь у партнерських мережах, волонтерський рух тощо. Таким чином, громадські організації виступають ключовими учасниками формування інклюзивного, справедливого й соціально орієнтованого суспільства.

У процесі організації допомоги внутрішньо переміщеним особам в Україні діє велика кількість громадських об'єднань, які суттєво відрізняються за своїм масштабом, форматом роботи, ресурсами, напрямками діяльності та рівнем формалізації. Типологізація таких організацій дозволяє краще зрозуміти їхню роль у соціальній системі підтримки ВПО та можливості міжсекторальної співпраці [2, с. 100-102].

1. За масштабом діяльності:

– міжнародні громадські та неурядові організації – це великі інституції, які мають представництва в багатьох країнах світу й фінансуються переважно за рахунок донорських коштів. Їхня діяльність охоплює значну територію України, часто має стратегічний характер;

– всеукраїнські організації – це зареєстровані громадські об'єднання, які здійснюють діяльність по всій території України, мають мережу регіональних офісів, сталі комунікації з органами влади та міжнародними партнерами;

– регіональні та локальні ініціативи – це малі організації або ініціативні групи, які діють на рівні конкретних територіальних громад, міст чи районів. Вони найкраще орієнтуються в місцевому контексті та потребах ВПО, часто взаємодіють із місцевою владою та жителями;

2. За типом наданої підтримки:

– гуманітарні організації – основна діяльність пов'язана із закупівлею, збиранням і розподілом речей першої необхідності: продуктів харчування, засобів гігієни, одягу, медикаментів;

– психологічні організації – спрямовані на підтримку ментального здоров'я переселенців, подолання посттравматичних синдромів, зниження рівня тривожності. Форми роботи: індивідуальні консультації, групові заняття, арт-терапія, тренінги;

– юридичні організації – надають правову допомогу, консультування щодо оформлення документів, відновлення втрачених прав, взаємодії з державними структурами;

– освітні організації – реалізують програми професійної адаптації, навчання новим навичкам, курси української мови, цифрової грамотності, підприємництва;

– комплексні організації – забезпечують мультидисциплінарний підхід: поєднують юридичну, психологічну, гуманітарну допомогу та активну участь у формуванні політик.

3. За організаційною формою:

– офіційно зареєстровані громадські організації – мають юридичний статус, статут, банківські рахунки, звітність. Вони можуть отримувати фінансування з держбюджету, брати участь у тендерах, грантових програмах, мати довгострокові проекти;

– ініціативні групи – формуються без юридичного оформлення як тимчасові або постійні спільноти небайдужих громадян. Вони гнучкіші у діях, однак часто обмежені в ресурсах і можливостях формальної взаємодії з донорами чи владою;

– благодійні фонди та організації – здійснюють добродійну діяльність, орієнтовану на цільові групи, можуть акумулювати кошти від бізнесу, громадян, міжнародних фондів.

– громадські коаліції, мережі, платформи співпраці – це об'єднання кількох ГО для координації зусиль, спільних адвокаційних кампаній, розробки спільних проєктів.

Отже, громадські організації відіграють важливу роль у системі соціальної підтримки, зокрема в умовах масштабних викликів, спричинених війною та внутрішнім переміщенням населення. Законодавче забезпечення їхньої діяльності створює правові рамки для ефективної взаємодії з державою, а різноманітність функцій і типів ГО дозволяє гнучко реагувати на потреби різних соціальних груп, зокрема ВПО. Типологія громадських організацій свідчить про їхню високу адаптивність, готовність до співпраці та значний ресурсний і організаційний потенціал, що є запорукою стійкості соціальної підтримки у кризових умовах.

1.3. Форми, методи та моделі соціальної роботи громадських організацій з ВПО (український і міжнародний досвід)

Поява ВПО – виклик для України та її соціальної політики, системи соціальних служб та соціальних працівників, адже чинна в країні система соціальної підтримки не передбачала роботи з такою групою клієнтів, а фахівці

не були підготовлені для неї, не володіли належним методологічним інструментарієм для роботи.

Переміщення порушує соціальну екологію людини, зумовлює депривацію, соціальне виключення, посилює ризики насильства та виникнення психологічної «пастки бідності» (пастки утриманства), і тому зумовлює потребу в допомозі з боку соціальних працівників.

Шляхи вирішення проблем та задоволення потреб ВПО розглядали в контексті інтеграції як такої, розвитку місцевих громад, захисту прав дітей, роботи з жінками тощо.

Таким чином, вивчення проблем і потреб ВПО, програм для цієї вразливої групи не є новою практикою в світі. Тому Україні при плануванні своїх соціальних програм доцільно скористатися міжнародним досвідом. Актуальним видається осмислення перших кроків української практики соціальної підтримки ВПО, надання їм послуг кризового втручання й первинного психологічного консультування, співставлення вітчизняного досвіду із міжнародним.

Права і свободи внутрішньо переміщених осіб та особливості роботи з ними закріплені в таких міжнародних документах, як «Керівні принципи з питань про переміщених осіб всередині країни» УВКБ ООН та IV Женевська конвенція. Міжнародний досвід показує, що вирішення проблем та задоволення потреб ВПО є предметом професійної діяльності соціальних працівників. Соціальна підтримка ВПО у світі почала розвиватися фактично відразу після Другої світової війни і сьогодні регулюється таким міжнародним документом, як «Переміщені особи», ухваленим у 2012 р. Міжнародною федерацією соціальних працівників [15, С. 34-36].

У документі йдеться про те, що робота з переміщеними особами повинна спрямовуватися на забезпечення стійкості, подолання залежності від гуманітарної допомоги, відновлення виробничого потенціалу, відновлення соціальнокультурних та громадських структур, а також особистої та колективної спроможності активно сприяти національному та регіональному

розвитку. Метою соціальної роботи в таких випадках є сприяння незалежності та розвитку громад, а не їх виживання. Відповідно, послуги для переміщених осіб повинні бути колективними та системними, а не фрагментарними, і надаватися у вигляді разових послуг від приватних осіб.

На соціальні аспекти проблеми внутрішньо переміщених осіб та соціально-психологічне консультування цієї групи осіб звертає увагу й Всесвітня організація охорони здоров'я у своїх методичних рекомендаціях, зокрема щодо надання першої психологічної допомоги переміщеним особам.

Аналіз програм, які застосовувалися у роботі з вимушено переміщеними особами та впроваджувалися державними й недержавними організаціями різних країн світу, дає підстави виокремити з-поміж них загальні та специфічні [15, С. 36-38].

До загальних програм належать ті, що стосуються:

- наявних умов (представництво інтересів, аутріч-робота, гуманітарна допомога, охорона здоров'я, покращення наявних умов життя);
- попереднього досвіду людей (консультування при травмі, реабілітація, підтримка, соціальні та рекреаційні програми);
- ситуації в групі (самодопомога, розвиток громад, побудова стосунків у громаді);
- майбутніх потреб (освіта, розвиток навичок та розбудова громад, формування наступних поколінь у таборах).

До специфічних програм можна віднести ті, що стосуються:

- сім'ї та окремих її членів (навчальні та психосоціальні програми для дітей, послуги для жінок, послуги для сімей, програми возз'єднання сімей, специфічні програми окремих країн);
- специфічних потреб (репатріація та реінтеграція, інтеграція, права людини, орієнтація в нормативному полі).

Аналіз літератури та документів засвідчив, що у роботі з ВПО соціальні працівники можуть застосовувати різні стратегії втручання.

За тривалістю їх можна умовно поділити на:

– короткострокові (кризове втручання, аутріч-робота, орієнтована на завдання модель соціальної роботи);

– довгострокові, орієнтовані на системно-екологічну модель соціальної роботи, в основі яких перебувають концепція «людина в оточенні» та концепція «економічної спроможності».

1. Кризове втручання – це короткотривалий інтенсивний вид соціально-психологічної допомоги, який надається людині або групі осіб, що опинилися в екстремальній ситуації, яка перевищує їхні звичні можливості справлятися з труднощами. Метою кризового втручання є стабілізація емоційного стану, зменшення рівня стресу, запобігання розвитку глибших психічних чи соціальних проблем, а також відновлення здатності до функціонування та прийняття рішень. У кризовому втручанні доцільно використовувати такі техніки підтримки:

- надання інформації та інструкцій;
- використання малюнків, буклетів та інших засобів комунікації;
- визначення можливої підтримки з боку інших людей;
- вербалізація емоційних станів;
- допомога клієнтові у визначенні можливих дій та стратегій поведінки;
- надання достатнього часу;
- використання рефлексії;
- визначення проблеми такою, що є складною і не має розв’язання;
- досягнення домовленостей щодо порядку подальшої роботи;
- постійний перегляд процесу роботи.

Варто зауважити, що при використанні кризового втручання при роботі з ВПО соціальний працівник не впливає на саму кризу чи психотравмуючу подію, а працює лише з її наслідками. Під час кризового втручання соціальні працівники займають директивну позицію і беруть відповідальність на себе [17, С. 46-50].

2. Аутріч-робота передбачає надання послуги соціальним працівником за межами соціального закладу, у місцях розташування ВПО. Аутріч-

працівники надають послуги у місцях компактного проживання ВПО (таборах тощо). Орієнтована на завдання модель ґрунтується на тактиці «маленьких кроків», коли поступово виконуються певні завдання із відновлення соціального функціонування людини. Ці завдання визначаються під час зустрічі людини (родини) із соціальним працівником і виконуються поступово між зустрічами [29, С. 76].

3. Орієнтована на завдання модель соціальної роботи – це підхід, який зосереджується на вирішенні конкретних проблем клієнта шляхом визначення чітких завдань і поетапної роботи над їх реалізацією. Основна мета цієї моделі – надання ВПО практичної допомоги у подоланні труднощів, які виникли внаслідок переміщення, зокрема: втрата житла, роботи, соціальних зв'язків, документів, доступу до послуг тощо.

Довгострокові стратегії втручання виходять із того, що допомога ВПО має бути багаторівневою (індивідуальна допомога, зв'язок з громадою і представництво інтересів, участь у колективних політичних діях) та орієнтованою на відновлення зв'язків між людиною і соціальними системами, побудову місцевих систем підтримки, залучення ресурсів громади, зокрема волонтерів, до допомоги людям, які опинилися за межами звичного середовища і відносин. Деякі автори наполягають, що сталі ефективні результати допомоги переміщеним особам, які постраждали унаслідок військових дій, можливі лише за умови застосування підходу, орієнтованого на розвиток громади, або локальних форм підтримки.

Таблиця 1.1

Порівняльна схема моделей (опціонально)

Модель	Суть	Приклади застосування
Орієнтована на завдання	Допомога у вирішенні конкретної проблеми	Допомога з працевлаштуванням
Соціального включення	Інтеграція ВПО в громаду	Залучення до громадських проєктів
Аутріч-робота	Вихід до цільової аудиторії	Візні консультації у віддалених районах
Кризове втручання	Допомога у надзвичайних ситуаціях	Психологічна підтримка при евакуації

В українському контексті соціальна робота громадських організацій з внутрішньо переміщеними особами характеризується гнучкістю підходів та широким спектром моделей, що адаптуються до потреб конкретних громад і ситуацій. Розглянемо приклади організацій, які впроваджують дієві моделі соціальної роботи на практиці.

Громадська організація «Сильні громади» активно використовує модель соціального включення, спрямовану на інтеграцію ВПО у місцеві спільноти. Організація реалізує програми залучення переселенців до ініціатив місцевого розвитку, волонтерських рухів та проєктів громадянської активності. Через тренінги, менторські програми, освітні курси й ініціативи зі згуртування громади, ГО сприяє налагодженню горизонтальних зв'язків між новоприбулими та місцевими жителями. Такий підхід зменшує соціальну ізоляцію ВПО, підвищує рівень довіри та соціальної взаємодії в громаді.

«Карітас України», одна з найбільших благодійних організацій країни, у своїй діяльності орієнтується на модель, орієнтовану на клієнта, що передбачає врахування індивідуальних потреб кожного отримувача допомоги. Організація здійснює індивідуальну оцінку ситуації людини, розробляє план підтримки, надає кейс-менеджмент, психологічну допомогу, юридичні консультації, гуманітарну підтримку. У контексті надзвичайних ситуацій (наприклад, масових переміщень, втрати житла чи доходу) Карітас впроваджує також елементи кризового втручання – термінові дії для стабілізації психоемоційного стану та забезпечення базових потреб.

ГО «Право на захист», яка є партнером Агентства ООН у справах біженців (UNHCR), застосовує правозахисну модель соціальної роботи. Її фокус – на моніторингу порушень прав ВПО, наданні правової допомоги, супроводі в процесі оформлення документів, доступі до соціальних послуг, отриманні компенсацій та гуманітарної допомоги. Також ця організація активно застосовує аутріч-методи – виїзні візити до віддалених населених пунктів, де ВПО часто не мають змоги самостійно звернутись за підтримкою.

ГО «КримSOS» із початку окупації Криму 2014 року займається підтримкою переселенців з АРК та пізніше з інших регіонів України. Їхня діяльність поєднує інформаційно-консультативну модель, адвокаційні кампанії, підтримку інтеграційних заходів, навчальні програми та розвиток спроможності самих ВПО до самостійного вирішення проблем. Організація також розробляє довідники та інструкції для новоприбулих, надає психологічну підтримку й підтримує малі ініціативи самих переселенців.

БФ «Стабілізаційн Суппорт Сервісез» (SSS) фокусується на впровадженні моделі локалізованого реагування, яка передбачає посилення ролі місцевих громад у вирішенні питань ВПО через менторство, навчання та створення партнерств між громадами і державними структурами. Особливу увагу приділяють аналізу потреб, формуванню політик на рівні ОТГ та розвитку довіри між ключовими учасниками процесу допомоги.

В Україні потреби ВПО і форми їх соціальної підтримки залишаються маловивченими. Адже організації, які безпосередньо працюють з переміщеними особами, фіксують тільки інформацію від тих осіб, хто до них звернувся. Так, одна з представниць громадської ініціативи розповіла в інтерв'ю таке: «Ми вивчаємо потреби відповідно до запитів громадян – люди звертаються до нас у пошуках роботи, консультацій, допомоги – ми їм це надаємо. Відповідно, робимо собі певні записи, помітки – скільки людей звернулося на день, місяць, на які професії є попит, хто влаштувався, хто ще шукає роботу. Проводимо постійний моніторинг нашої діяльності та моніторинг запитів». Інша представниця громадської організації повідомила, що їх організація отримує інформацію як від самих переміщених осіб, так і з інших джерел: «Ми спілкувалися не тільки з самими переселенцями, але й з активістами, які також займалися допомогою переселенцям, ретельно перевіряли всю інформацію; направляли запити в ОДА, спілкувалися з місцевими депутатами, дізнавалися про кількість та потреби переселенців». ГО «Український інститут соціальних досліджень імені О. Яременка» провів швидку оцінку ситуації та потреб ВПО. За цією оцінкою, задоволено

«сьогоденні потреби виживання» (дах, їжа, одяг, безпека, первинна медична допомога, можливості звернення за державною соціальною допомогою тим, хто має на неї право, допомога у працевлаштуванні), а також надано психологічну допомогу, юридичні консультації, дружню підтримку волонтерів тощо [29, С. 85].

Окремо УВКБ ООН проведено експертну оцінку потреб ВПО, за результатами якої, до першочергових потреб належать: гуманітарні (їжа та одяг), медичні, житлові, юридичні (відновлення документів), та психологічні. Другорядними, проте не менш важливими, є такі потреби: економічні (пошук роботи та працевлаштування), юридичні (представництво інтересів у суді, юридичні консультації щодо відновлення приватної власності, бізнесу, перереєстрації підприємств тощо), політичні (реалізація виборчого права тощо), соціальні (відновлення соціального статусу, участь у житті місцевої громади, толерантне ставлення з обох сторін, рівний доступ до суспільних благ), культурні та освітні.

За принципом самозаповнення онлайн-опитувальника проведено ще одне дослідження потреб ВПО. Варто зауважити, що результати цих досліджень мають ряд обмежень і не відображають загальну ситуацію щодо проблем ВПО в Україні, адже не було проведено ані комплексного репрезентативного дослідження, ані реальної індивідуальної оцінки потреб, яку мали б здійснити професійні соціальні працівники. Визначені у процесі швидкої оцінки, експертного опитування та проведених інтерв'ю потреби ВПО в Україні не відрізняються від описаних у зарубіжній літературі. За винятком потреб, сформульованих дослідниками ГО «Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка» як «формування ціннісних орієнтацій: ідентичності з Україною, патріотизму, толерантності, правової культури тощо».

Значну частину роботи щодо допомоги біженцям взяли на себе волонтери і громадські організації, частково підтримані міжнародними партнерами. Опитування представників громадських і державних організацій

свідчить, що найбільш поширеною на сьогодні є діяльність, яка стосується покращення умов ВПО (гуманітарна допомога, покращення наявних умов життя в місцях компактного проживання); попереднього травматичного досвіду (консультування при травмі та робота з посттравматичним стресовим розладом, перша психологічна допомога); сімей з дітьми та окремих її членів (забезпечення догляду за дітьми, доступу до освіти); специфічних потреб (орієнтація в нормативному полі).

Так, у місці масового перебування внутрішньо переміщених сімей з дітьми було створено інформаційно-консультаційний пункт. Основні послуги інформаційно-консультаційного пункту: консультації фахівців (соціальні працівники, психологи, юристи), переадресація (до компетентних соціальних та інших служб), ксерокопії та сканування документів (для відновлення документів, отримання соціальних виплат тощо); запис інформації на зовнішні носії (для надсилання в компетентні органи для відновлення документів, отримання соціальних виплат тощо); зв'язок з близькими (через телефон, соціальні мережі, електронну пошту тощо), надання можливості для перегляду оперативних новин з рідного міста, надання можливостей для перегляду розкладу руху транспорту (потяги, автобуси), придбання квитків.

На національному рівні – на сайтах Кабінету Міністрів України, Міністерства соціальної політики України та інших – активно поширюється інформація, куди ВПО можуть звернутися з тих чи інших питань (відновлення документів, оформлення грошової допомоги, переоформлення пенсії тощо). Це послуги інформування. Разом з тим варто наблизитися до моделей кризового втручання, так і довгострокових інтервенцій, що сформувались у практиці міжнародної соціальної роботи.

Вагому частину із здійснення первинної соціальної підтримки взяли на себе психологи, хоча, як видно з інтерв'ю з представниками громадських організацій, переміщені особи потребують більше соціально-побутових та організаційно-розпорядчих послуг, аніж психологічного консультування.

У ВПО спостерігається пріоритетний інтерес до гуманітарної продуктової допомоги та базових соціальних послуг: сприяння у пошуку житла, оформленні соціальних виплат, відновленні документів. Водночас надання першої психологічної допомоги, яку активно виконували психологи, належить також і до обов'язків соціальних працівників. Доцільним є залучення ж міжнародних донорських організацій [7].

Ще одним викликом, що постав перед соціальною роботою, можна вважати філософію побудови системи соціальної інтеграції ВПО. За даними дослідження, цим особам притаманний переважно споживацький підхід, специфічні ціннісні орієнтації і звужене «бачення майбутнього» [13].

Відтак побудову професійної соціальної підтримки ВПО доцільно ґрунтувати на ідеї, що соціальна інтеграція та адаптація не повинні орієнтуватися на планове задоволення потреб і, відповідно, породжувати утриманство і залежність від допомоги соціальних працівників або волонтерів. Натомість інтервенції соціальних працівників, спрямовані на розв'язання проблем ВПО, мають стати поштовхом цим особам до активних дій: пошуку роботи, доступного житла, соціального та культурного розвитку, участі в житті громади тощо. Це актуалізує звернення системи соціальної підтримки ВПО, яка лише формується нині, до основної ідеї сучасної професійної соціальної роботи, ідеалом якої слугує імпауермент, активізація клієнтів та їх звільнення від потреби у соціальних працівниках.

Такі виклики посилюють вимоги до підготовки соціальних працівників, навчання їх навичкам активізації клієнтів і застосування техніки, орієнтованої на вирішення завдань роботи, вміння будувати непатерналістські стосунки з клієнтами, вміння відрізняти ситуації, в яких фахівці можуть дотримуватися директивних підходів (наприклад, під час кризової опіки), від тих, коли слід застосовувати недирективні підходи.

З іншого боку, соціальні працівники повинні опановувати стратегії й тактики розвитку громад, формування їх соціального капіталу й здатності до самоактивізації, залучення ресурсів громади, формування команди волонтерів

тощо. Це дає підстави вважати, що соціальна робота в Україні на даному етапі ще не сформувалася як професійний проект.

Отже, у науковій літературі та міжнародних документах міститься розгорнуте теоретико-методологічне обґрунтування соціальної підтримки ВПО. Воно базується на тому, що переміщення порушує соціальну екологію людини, зумовлює депривацію, соціальне виключення, посилює ризики насильства та виникнення психологічної «пастки утриманства» тощо. Відтак соціальна підтримка переміщених людей повинна спрямовуватися на подолання залежності від гуманітарної допомоги, відновлення трудового потенціалу, відновлення соціально-культурних та суспільних зв'язків, ефективного самоменеджменту, тобто активізації та надання повноважень (імпаурменту). Міжнародний досвід свідчить, що у роботі з ВПО практикують як короткострокові (кризове втручання, аутріч-робота, орієнтована на завдання модель соціальної роботи), так і довгострокові стратегії втручання, орієнтовані на системно-екологічну модель соціальної роботи та розвиток громад.

Наразі Україні при плануванні своїх програм для ВПО доцільно брати до уваги міжнародний досвід.

Роль міжнародних організацій у допомозі внутрішньо переміщеним особам є переконливо значущою. Допомога від міжнародних організацій вагомим чином сприяє вирішенню проблем внутрішньо переміщених осіб. 52 % ВПО мають досвід отримання допомоги від міжнародних організацій. Більшість отримувала гроші чи продовольчі товари. Найбільш значимою та важливою 60 % ВПО вважають грошову підтримку.

Аналіз програм, які застосовувалися у роботі з вимушено переміщеними особами та впроваджувалися недержавними організаціями різних країн світу, дає підстави виокремити з-поміж них загальні та специфічні.

До загальних програм належать ті, що стосуються:

- 1) наявних умов (представництво інтересів, аутріч-робота, гуманітарна допомога, охорона здоров'я, покращення наявних умов життя);

2) попереднього досвіду людей (консультування при травмі, реабілітація, підтримка, соціальні та рекреаційні програми);

3) ситуації в групі (самодопомога, розвиток громад, побудова стосунків у громаді);

4) майбутніх потреб (освіта, розвиток навичок та розбудова громад, формування наступних поколінь у таборах).

До специфічних програм можна віднести ті, що стосуються:

1) сім'ї та окремих її членів (навчальні та психосоціальні програми для дітей, послуги для жінок, послуги для сімей, програми возз'єднання сімей, специфічні програми окремих країн);

2) специфічних потреб (репатріація та реінтеграція, інтеграція, права людини, орієнтація в нормативному полі) [56, с. 55].

Спільна оцінка (СО) – це один з інструментів, який Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) використовує для отримання інформації про проблеми, пов'язані з правовим захистом, що виникають у осіб під опікою УВКБ ООН. Він стосується механізмів і можливостей правового захисту із залученням громад, а також використовується для створення рекомендацій з подолання проблем, згаданих під час заходу. Застосування цього інструменту дозволяє широко охопити людей різного віку і статі та врахувати їх різноманітність. У рамках цього методу основна увага приділяється проблемам та їх вирішенню з огляду на потреби різних категорій населення. Цей захід є одним із найважливіших інструментів УВКБ ООН та його партнерів для мобілізації громад з метою покращення їхнього власного правового захисту та залучення осіб під опікою УВКБ ООН до всіх стадій складання програм і прийняття рішень, що впливають на їхнє життя, а також для сприяння прозорості діяльності гуманітарної спільноти постраждалим населенням [44].

За допомогою спільної оцінки міжнародні організації визначають, який рівень допомоги необхідний для даної ситуації в країні. Спільна оцінка не має на меті збирання статистичних даних та не проводить оцінювання потреб на

рівні сімей, а націлена на стимулювання громад до того, щоб пропонувати рекомендації та рішення проблем, визначених ними як найбільш критичні та життєво важливі УВКБ ООН, щоб визначити з якими потребами і якими проблемами стикаються ВПО, розробили спільну оцінку (СО).

Це один з інструментів, який УВКБ ООН використовує для отримання інформації про проблеми, пов'язані з правовим захистом, що виникають у осіб під опікою УВКБ ООН. Він стосується механізмів і можливостей правового захисту із залученням громад, а також використовується для створення рекомендацій з подолання проблем, згаданих під час заходу. Застосування цього інструменту дозволяє широко охопити людей різного віку і статі та врахувати їх різноманітність.

У рамках цього методу основна увага приділяється проблемам та їх вирішенню з огляду на потреби різних категорій населення. Спільна оцінка не має на меті збирання статистичних даних та не проводить оцінювання потреб на рівні сімей, а націлена на стимулювання громад до того, щоб пропонувати рекомендації та рішення проблем, визначених ними як найбільш критичні та життєво важливі для їхнього добробуту. За результатами Спільної оцінки потреб ВПО, можна виділити низку найважливіших проблем і визначити наскільки держава в змозі впоратися з надзвичайними обставинами та забезпечити достатній рівень життя для ВПО.

Висновки до першого розділу

У першому розділі проаналізовано ключові аспекти діяльності громадських організацій у контексті надання соціальної підтримки внутрішньо переміщеним особам в Україні. Зокрема, з'ясовано, що нормативно-правова база забезпечує належні умови для функціонування дитячих, молодіжних та інших громадських об'єднань, серед яких особливу роль відіграють організації, що працюють із ВПО. Їхня діяльність регулюється

Конституцією України, законами «Про громадські об'єднання», «Про забезпечення прав і свобод ВПО» та низкою підзаконних актів.

На основі аналізу критеріїв класифікації громадських організацій і практики провідних українських ГО, зокрема «Пласту – Національної скаутської організації України», доведено, що вони можуть ефективно інтегрувати виховні, волонтерські та соціально-реабілітаційні підходи у свої програми. Це підвищує їхній вплив на соціальну адаптацію молоді, у тому числі й тих, хто постраждав від війни. Особливу увагу приділено вивченню форм, методів та моделей соціальної роботи громадських організацій з ВПО як у вітчизняному, так і міжнародному досвіді. Встановлено, що найчастіше ГО впроваджують моделі соціального включення, клієнт-орієнтованого підходу, кризового втручання, правозахисної та інтеграційної допомоги. Практичний досвід українських організацій, таких як «Карітас України», «Сильні громади», «КримSOS» та «Право на захист», демонструє успішну реалізацію комплексних програм підтримки ВПО, включаючи психологічну допомогу, правову підтримку, інтеграційні проекти та розвиток місцевих ініціатив.

Громадські організації є важливим елементом національної системи реагування на виклики внутрішнього переміщення. Їхній досвід свідчить про високий потенціал у гнучкому реагуванні на потреби постраждалого населення, а також у впровадженні сталих моделей соціальної інтеграції та підтримки ВПО в регіонах.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИЧНИЙ ВИМІР ДІЯЛЬНОСТІ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СФЕРІ ПІДТРИМКИ ВПО: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

2.1. Діяльність громадських організацій у системі підтримки ВПО: регіональний вимір

У контексті дослідження ролі громадських організацій у процесі соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб особливого значення набуває регіональний аспект їхньої діяльності. Запорізька область, яка зазнала значного впливу збройного конфлікту та стала місцем тимчасового перебування великої кількості ВПО, є показовим прикладом для аналізу практик взаємодії громадянського суспільства з вразливими категоріями населення. Саме тому аналіз діяльності громадських організацій цього регіону дозволяє виявити як специфіку запитів ВПО, так і дієві механізми їх соціальної підтримки в умовах воєнного стану.

Запорізька область є одним із важливих регіонів України, які активно приймають внутрішньо переміщених осіб (ВПО) через безпосередню близькість до зони бойових дій. Соціальна підтримка ВПО в цьому регіоні значною мірою забезпечується громадськими організаціями, які реалізують різноманітні проекти, спрямовані на інтеграцію переселенців у місцеві громади, надання гуманітарної допомоги, психологічної підтримки та сприяння працевлаштуванню.

Станом на березень 2025 року, Запорізька область стала одним із ключових регіонів для прийому внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні. За офіційними даними, в області зареєстровано понад 222 тисячі ВПО, з яких майже половина належить до вразливих категорій: діти, літні люди та особи з інвалідністю[22].

Найбільша кількість переселенців зосереджена в Запорізькій міській громаді – понад 153 тисячі осіб. Інші громади, такі як Широківська та Михайлівська, також прийняли значну кількість ВПО, хоча в деяких з них спостерігається зменшення чисельності переселенців [22].

Основними потребами ВПО в Запорізькій області залишаються:

1. Житло. Незважаючи на наявність 44 локацій для тимчасового проживання, вільних місць залишається лише близько 700.

2. Фінансова підтримка. У лютому 2025 року 47,8 тисячі сімей ВПО отримали допомогу на проживання на загальну суму понад 175 мільйонів гривень .

3. Соціальні послуги. Потреба в психологічній підтримці, медичному обслуговуванні та освітніх послугах залишається високою, особливо серед вразливих категорій населення.

Серед основних викликів ВПО варто відзначити:

1. Інфраструктурне навантаження. Збільшення кількості населення в окремих громадах створює додаткове навантаження на місцеву інфраструктуру та соціальні служби.

2. Фінансова нестабільність. Зміни в законодавстві призвели до втрати права на виплати для майже 33 тисяч сімей ВПО, що ускладнює їхнє становище .

3. Психологічна адаптація. Багато переселенців стикаються з труднощами адаптації до нового середовища, що вимагає додаткових ресурсів для надання психологічної допомоги.

Запорізька область продовжує відігравати важливу роль у підтримці ВПО, проте для ефективного вирішення наявних проблем необхідна координація зусиль державних органів, громадських організацій та міжнародних партнерів.

Основні громадські організації Запорізької області, що працюють із ВПО:

1. ГО «Запоріжжя. Платформа спільних дій». Організація створена у 2018 році з метою об'єднання громади, бізнесу та влади для реалізації соціальних, культурних та освітніх проєктів, спрямованих на розвиток міста Запоріжжя. Вона є одним із провідних центрів підтримки внутрішньо переміщених осіб у регіоні. Її діяльність спрямована на всебічну допомогу переселенцям через Центр підтримки ВПО [11].

Основні напрями роботи є:

- організація освітніх та культурних заходів, а саме проведення тренінгів, майстер-класів та творчих зустрічей для ВПО з метою їх інтеграції у громаду.

- психосоціальна підтримка – реалізація проєктів, спрямованих на надання психологічної допомоги та підтримки ВПО.

- надання простору для соціальних ініціатив – створення умов для реалізації власних проєктів ВПО у сфері культури, освіти та соціальної роботи.

У 2023 році реалізовано проєкт «Запоріжжя – місто можливостей для кожного», у межах якого понад 800 ВПО отримали підтримку в інтеграції до місцевої громади. Організація активно надає гуманітарну допомогу, організовує освітні події та культурні заходи для ВПО [11].

2. ГО «Міський центр допомоги». Організація спрямована на надання всебічної підтримки ВПО, включаючи освітні, соціальні та реабілітаційні послуги, з метою їх інтеграції у місцеву громаду [12].

Основні напрями роботи з ВПО:

- освітні програми для діте – проведення навчальних курсів та тренінгів для дітей з числа ВПО.

- підтримка молодих сімей – організація тренінгів та надання благодійної допомоги молодим сім'ям ВПО.

- забезпечення технічними засобами реабілітації – надання необхідного обладнання для осіб з обмеженими можливостями з числа ВПО.

Діяльність цієї громадської організації охоплює широкий спектр напрямів соціальної підтримки ВПО, включаючи гуманітарну допомогу,

соціальний супровід, допомогу в оформленні документів, а також роботу з дітьми та жінками. Організація реалізує програми з навчання та підвищення кваліфікації для жінок-переселенок, підтримує сім'ї з дітьми та осіб з інвалідністю. У партнерстві з Міжнародною організацією з міграції організація реалізувала програму, що охопила понад 5 000 переселенців у 2022-2023 роках. В межах цієї програми надавались продуктові набори, засоби гігієни, речі першої необхідності, а також надавалась консультативна підтримка [12].

3. ГО «Волонтерський центр Запоріжжя». Організація об'єднує волонтерів для надання оперативної допомоги ВПО та іншим вразливим категоріям населення, сприяючи їх адаптації та інтеграції у громаду [9].

Основні напрями роботи з ВПО:

– гуманітарна допомога – збір та розподіл продуктивних наборів, одягу та інших необхідних речей для ВПО.

– психологічна підтримка – організація консультацій та груп підтримки для ВПО.

– інформаційна підтримка – надання актуальної інформації щодо прав та можливостей для ВПО.

Ця організація зосереджена на швидкому реагуванні на потреби ВПО. Основний напрям її діяльності – адресна гуманітарна допомога. Через Пункт допомоги ВПО здійснюється забезпечення продуктами харчування, засобами гігієни, ліками, одягом та іншими речами першої необхідності. Особлива увага приділяється вразливим категоріям населення – людям з інвалідністю, літнім переселенцям, матерям з малолітніми дітьми. Також надаються спеціалізовані набори: для новонароджених, осіб із хронічними захворюваннями тощо. З моменту повномасштабного вторгнення організація допомогла понад 20 000 ВПО в місті Запоріжжі та навколишніх громадах [9].

4. ГО «Голоси дітей» – українська благодійна організація, створена ще у 2015 році у відповідь на події війни на Донбасі, а з 2022 року значно розширила свою діяльність, зосередившись на наданні психологічної допомоги дітям, які

постраждали від війни, у тому числі ВПО. Місія організації – допомогти дітям пережити травму війни через системну психосоціальну підтримку, арттерапію, індивідуальну роботу та адвокацію їхніх прав [10].

Основні напрями роботи з ВПО у Запорізькій області:

1. Психологічна підтримка дітей та батьків:

- індивідуальні консультації з психологами;
- психотерапевтичні групи для дітей та дорослих;
- робота з травмою, тривогою, посттравматичними симптомами.

2. Арттерапія та групові заняття:

- проведення арттерапевтичних занять, творчих студій, казкотерапії, пісочної терапії для дітей ВПО;
- залучення дітей до безпечного простору, де вони можуть відновлювати емоційний стан.

3. Мобільні команди підтримки:

- виїзди у віддалені громади Запорізької області, де проживають ВПО, з метою надання комплексної допомоги;
- організація тимчасових дитячих просторів у місцях масового перебування переселенців.

4. Освітні програми для фахівців:

- навчання педагогів, соціальних працівників та психологів у Запорізькій області методам кризової допомоги дітям.

ГО «Голоси дітей» працює на основі принципів дитячої участі, дотримання прав дитини та травмоорієнтованого підходу. Вони також активно займаються адвокацією прав дітей, постраждалих від війни, у тому числі на національному та міжнародному рівнях. Робота у Запорізькій області здійснюється через мобільні команди та у партнерстві з місцевими центрами. Ця організація є надзвичайно важливою у системі підтримки ВПО, оскільки спрямовує свої ресурси саме на дітей – найвразливішу категорію постраждалих від війни, забезпечуючи не лише гуманітарну, а й професійну психологічну підтримку. Програма «Голос дітей Запоріжжя» працює з

локальними громадами для постійної підтримки дітей, які втратили дім або родичів [10].

5. Запорізька обласна громадська організація «Об'єднання психологів та психоаналітиків «Взаємодія». Організація заснована у 2004 році з метою надання професійної психологічної допомоги, сприяння психічному здоров'ю населення та розвитку психоедукаційних програм [19]. Основні напрями діяльності:

- психологічна підтримка – надання індивідуальних консультацій, організація груп підтримки та психоедукаційних тренінгів.

- партнерські проєкти – співпраця з іншими громадськими організаціями та участь у коаліціях, таких як «Запоріжжя 1325», спрямованих на підтримку жінок та сприяння миру та безпеці.

- освітні ініціативи – проведення навчальних заходів для фахівців у сфері психології та психоаналізу.

Діяльність цієї організації спрямована на психологічну підтримку переселенців, зокрема жінок, які зазнали втрат чи перебувають у кризових обставинах. Однією з ключових програм є участь у всеукраїнській ініціативі «Голос жінок і лідерство – Україна», у межах якої організація забезпечує психологічний супровід, коучинг, тренінги з лідерства, організовує групи підтримки. Також надаються індивідуальні консультації психоаналітиків, проводяться семінари для ВПО щодо подолання посттравматичних станів. У 2023 році понад 1 200 осіб отримали підтримку в межах програм організації. [19].

Однією з важливих особливостей діяльності громадських організацій у Запорізькій області є тісна співпраця з міжнародними донорами та гуманітарними організаціями, серед яких провідну роль відіграють УВКБ ООН (UNHCR), Міжнародна організація з міграції (IOM), Норвезька рада у справах біженців (NRC), Дитячий фонд ООН (UNICEF), АСТЕД та інші. Ці партнерства відіграють критичну роль у забезпеченні стійкої підтримки

внутрішньо переміщених осіб, розширенні можливостей локальних ініціатив та впровадженні масштабних програм на території Запорізького регіону.

Міжнародні організації забезпечують не лише фінансову підтримку, але й передають необхідні ресурси, технічну експертизу, методичну допомогу, а також здійснюють моніторинг і оцінку ефективності програм. Така співпраця дозволяє громадським організаціям реалізовувати програми у сфері житлового забезпечення, надання психосоціальної допомоги, освітніх послуг для дітей, захисту прав людини, працевлаштування, а також юридичного супроводу переселенців.

Наприклад, ГО «Запоріжжя. Платформа спільних дій» реалізувала низку гуманітарних програм у партнерстві з UNHCR. Завдяки цій співпраці організація забезпечила ВПО базовими наборами (food/non-food kits), надавала допомогу з облаштування житла, а також організувала інформаційні кампанії щодо прав і можливостей переселенців.

ГО «Волонтерський штаб Запоріжжя» активно співпрацює з UNICEF, реалізуючи проекти, спрямовані на підтримку дітей-переселенців: створення безпечних просторів для навчання та дозвілля, психологічну реабілітацію, забезпечення шкільним приладдям. Особливу увагу в цих програмах приділено роботі з дітьми, які пережили травматичні події або мають труднощі з адаптацією в новому середовищі.

ГО «Голоси дітей» співпрацює з кількома міжнародними партнерами, серед яких і UNICEF. Організація реалізує комплексні програми психосоціальної підтримки дітей та родин, які були змушені залишити свої домівки через бойові дії. У межах цих програм проводяться індивідуальні й групові заняття з психологами, арттерапевтичні майстерні, а також заходи зі зміцнення батьківських компетентностей.

Запорізька обласна громадська організація «Взаємодія» тісно співпрацює з Міжнародною організацією з міграції (ІОМ), впроваджуючи програми з надання психологічної та правової допомоги ВПО, зокрема людям, які зазнали насильства чи втратили членів родини. Завдяки підтримці ІОМ

організація також проводить тренінги для спеціалістів соціальної сфери, що працюють із переселенцями, що сприяє підвищенню якості послуг на місцевому рівні.

Усі ці приклади свідчать про важливість партнерства між громадськими ініціативами та міжнародними структурами. Водночас ефективність реалізації таких програм значною мірою залежить від якості координації між усіма учасниками процесу – громадськими організаціями, донорами, місцевою владою, соціальними службами та медіа. Важливою умовою також є наявність логістичних можливостей, стабільного фінансування, а головне – професійних, мотивованих кадрів, здатних ефективно працювати в умовах невизначеності та постійних ризиків.

Таким чином, співпраця із міжнародними донорами посилює інституційну спроможність місцевих ГО, дозволяє масштабувати допомогу ВПО, а також сприяє інтеграції українського досвіду у ширший контекст гуманітарної підтримки в кризових умовах.

Підтримка внутрішньо переміщених осіб у Запорізькій області має свої особливості, що визначаються як географічним, так і соціально-політичним контекстом. Регіон межує з тимчасово окупованими територіями й приймає значну кількість осіб, які змушені були залишити свої домівки через війну. Місто Запоріжжя стало одним із ключових хабів для евакуації та подальшого розміщення ВПО, що створило потужне навантаження на інфраструктуру, соціальні служби та волонтерські ініціативи. Це зумовило появу нових викликів, з якими стикаються як самі переселенці, так і організації, що надають їм допомогу.

Серед першочергових потреб, які характерні саме для цього регіону, можна виокремити необхідність у швидкій гуманітарній допомозі, включно з наданням житла, одягу, продуктів харчування та ліків. Одночасно постає проблема адаптації ВПО до нового середовища – від інтеграції у громади до пошуку роботи, отримання медичної чи психологічної підтримки, доступу до освіти для дітей. Значна кількість переселенців у Запорізькій області належить

до вразливих категорій – це жінки з дітьми, літні люди, особи з інвалідністю, люди, які пережили втрату майна чи членів родини. Також спостерігається високий рівень психологічного напруження, що потребує системної психосоціальної підтримки.

У цьому контексті роль громадських організацій стає надзвичайно важливою. Саме вони забезпечують оперативну та гнучку відповідь на нагальні потреби переселенців, часто діючи швидше та ефективніше за державні інституції. Багато з цих організацій не лише надають гуманітарну допомогу, а й розробляють довгострокові програми інтеграції, реабілітації та розвитку, що відповідають реальним умовам життя ВПО у Запоріжжі та області.

Аналіз діяльності громадських організацій у Запорізькій області засвідчує їхню ключову роль у забезпеченні всебічної підтримки внутрішньо переміщених осіб у регіоні, який зазнав значного навантаження внаслідок збройного конфлікту. Незважаючи на складні безпекові, економічні та соціальні умови, низка локальних ініціатив – зокрема ГО «Запоріжжя. Платформа спільних дій», ГО «Міський центр допомоги», ГО «Волонтерський центр Запоріжжя», ГО «Голоси дітей» та ГО «Взаємодія» – продемонстрували гнучкість, стійкість та здатність до ефективного реагування на потреби ВПО.

2.2. Аналіз практичних методів і моделей соціальної роботи з ВПО на регіональному рівні

Узагальнено результати аналізу практичних підходів, методів і моделей соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами (ВПО) на регіональному рівні, зокрема на прикладі Запорізької області. Для формування цілісного уявлення про характер та ефективність соціальної підтримки переселенців було використано комплекс відкритих джерел: звітів громадських організацій, публікацій у фахових соціальних та правозахисних

виданнях, інформації з офіційних сайтів центрів соціальних служб, місцевих рад і гуманітарних штабів.

Аналіз спирався також на нормативно-правову базу, що регламентує діяльність суб'єктів соціальної роботи, зокрема у контексті співпраці державного і громадського секторів. Особливу увагу приділено опису реальних прикладів координації дій між органами місцевого самоврядування, недержавними структурами та ініціативами волонтерського спрямування. Застосування міждисциплінарного підходу дозволило не лише типізувати основні моделі соціальної роботи, а й виявити особливості їх практичного впровадження з урахуванням умов воєнного часу.

В умовах масштабного внутрішнього переміщення населення, спричиненого військовими діями, питання ефективної соціальної підтримки ВПО набуло особливої актуальності для усіх регіонів України. У цьому контексті важливим напрямом дослідження є вивчення практичних моделей і методів, що використовуються у діяльності громадських організацій на регіональному рівні, зокрема у Запорізькій області.

Запорізька область, як прикордонний до зони активних бойових дій регіон, зазнала значного навантаження у сфері прийому та розміщення внутрішньо переміщених осіб. У відповідь на виклики, що постали перед громадою, активізувалися місцеві громадські організації, благодійні фонди, волонтерські ініціативи, які реалізовували комплексну підтримку ВПО. Це включало як первинну допомогу (проживання, харчування, гуманітарне забезпечення), так і довготривалі програми психосоціального супроводу, адаптації, працевлаштування та правового консультування.

Практичні методи соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами на регіональному рівні передбачають комплекс заходів, спрямованих на адаптацію, соціальну інтеграцію та підтримку ВПО з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і соціального контексту конкретної території. У Запорізькій області, як і в інших регіонах, ці методи формуються з урахуванням викликів, що виникають у процесі переміщення, зокрема

нестабільності житлових умов, обмеженого доступу до медичних і соціальних послуг, психологічних труднощів, а також економічної незахищеності.

Основні практичні методи включають індивідуальне консультування, соціальну діагностику потреб, психологічну підтримку, організацію груп самопомоги та навчальних програм, а також забезпечення доступу до правової допомоги. Важливою складовою є робота з волонтерськими організаціями та місцевими громадами, що створює мережу підтримки і сприяє соціальній адаптації ВПО.

Крім того, на регіональному рівні активно впроваджуються інноваційні підходи, зокрема дистанційні консультації, мобільні соціальні служби та міжвідомча координація між органами влади, громадськими організаціями та міжнародними інституціями. Такий підхід забезпечує більш гнучку і комплексну допомогу, що відповідає сучасним викликам, зумовленим як воєнним станом, так і соціально-економічною ситуацією в регіоні.

Реалізація цих методів передбачає не лише надання соціальних послуг, а й активне залучення ВПО до процесу прийняття рішень, що підвищує їхню соціальну активність і посилює почуття власної спроможності. Загалом, практика соціальної роботи з ВПО на регіональному рівні демонструє необхідність комплексного, гнучкого та чутливого підходу, який здатен реагувати на мінливі потреби цієї категорії населення.

Моделі соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами (ВПО) на регіональному рівні характеризуються багатогранністю підходів, що спрямовані на всебічне забезпечення соціальної підтримки, адаптації та інтеграції переселенців у приймаючі громади. Враховуючи складність викликів, з якими стикаються ВПО, соціальна робота базується на застосуванні різних моделей, що адаптовані до конкретних умов регіону, ресурсного потенціалу та специфіки цільових груп.

Інтегративна модель соціальної роботи є основою для комплексного надання соціальних послуг, що охоплюють широке коло потреб ВПО. Вона передбачає скоординовану роботу соціальних працівників, психологів,

юристів, медичних працівників, а також волонтерів. В Запорізькій області інтегративна модель реалізується через функціонування багатопрофільних центрів допомоги, де ВПО можуть отримати консультації та підтримку в одному місці, що значно підвищує ефективність допомоги. Така модель дозволяє враховувати індивідуальні особливості кожної особи та сім'ї, забезпечуючи комплексний супровід у процесі адаптації.

Модель мережевої взаємодії відображає сучасний підхід до соціальної роботи, що базується на активній кооперації між різними зацікавленими сторонами – громадськими організаціями, місцевими органами влади, бізнесом, гуманітарними штабами та волонтерськими ініціативами. У Запорізькому регіоні ця модель проявляється у створенні спільних платформ для обміну інформацією, координації заходів і розподілу ресурсів, що дозволяє уникати дублювання зусиль і підвищує результативність соціальної підтримки. Важливими інструментами в цій моделі є регулярні форуми, робочі групи, меморандуми про співпрацю, що формалізують партнерство і визначають спільні цілі.

Модель ресурсної мобілізації концентрується на залученні та ефективному використанні різноманітних ресурсів для підтримки ВПО. Ця модель має велике значення в умовах обмеженості державного фінансування, коли особливу роль відіграють донорські гранти, волонтерські ресурси, матеріальна допомога від місцевих бізнесів та міжнародних організацій. У Запорізькій області громадські організації виступають не лише виконавцями соціальних програм, а й активними фасилітаторами, які мобілізують ресурси громади, ініціюють благодійні акції, організовують навчальні тренінги та консультації для ВПО.

Психосоціальна модель соціальної роботи орієнтована на подолання психологічних травм, стресових станів та соціальної ізоляції, які часто супроводжують переміщення. Ця модель включає використання різноманітних методик – від індивідуального та групового консультування до арт-терапії, тренінгів з розвитку життєвих навичок та формування соціальної підтримки.

В Запорізькій області ця модель реалізується через діяльність спеціалізованих психологічних служб ГО, а також співпрацю з місцевими медичними закладами та центрами соціальних служб. Вона допомагає ВПО не лише подолати психологічні труднощі, а й активніше включитись у життя громади.

Модель адвокації і захисту прав є важливою складовою соціальної роботи з ВПО, особливо з огляду на складність законодавчої бази та потребу у забезпеченні рівного доступу до соціальних послуг. Громадські організації виступають захисниками інтересів ВПО, сприяють їхньому інформуванню про права, допомагають у оформленні документів, надають правову підтримку і консультують з питань соціального забезпечення. В Запорізькій області ця модель реалізується через проведення правових консультацій, адвокаційних кампаній, а також у форматі співпраці з органами місцевого самоврядування для усунення бар'єрів у доступі до соціальних послуг.

У комплексі ці моделі створюють ефективну систему соціальної роботи, що адаптована до реалій Запорізької області, забезпечує комплексне і адресне реагування на потреби ВПО, сприяє їхній інтеграції в громаду та поліпшенню якості життя. Такий підхід дозволяє залучати максимальну кількість ресурсів і партнерів, забезпечувати стійкість і гнучкість системи соціальної підтримки в умовах воєнного конфлікту.

При роботі з ВПО громадські організації застосовують низку практичних методів, що спрямовані на комплексну підтримку внутрішньо переміщених осіб. Одним із ефективних методів є індивідуальне соціальне консультування, яке дозволяє врахувати унікальні потреби кожного переселенця – від допомоги у пошуку житла до сприяння працевлаштуванню. Наприклад, Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді в Запоріжжі активно використовує цю форму підтримки, надаючи консультації щодо оформлення документів, соціальних виплат та правових питань.

Іншим важливим методом є психологічна підтримка – у вигляді як індивідуальних, так і групових сесій. Місцеві громадські організації, такі як «Фонд підтримки ВПО Запорізької області», організують тренінги з

подолання стресу, а також арт-терапію для дітей і дорослих, що допомагає знизити рівень тривожності та травматичного досвіду, пов'язаного з вимушеним переселенням.

Для посилення соціальної інтеграції застосовують методи організації груп самодопомоги та ком'юніті-центрів, де ВПО можуть не лише отримати інформацію і підтримку, а й взаємодіяти з місцевими мешканцями.

Також значну роль відіграє координація міжвідомчих служб і співпраця з волонтерськими рухами. В Запорізькій області створено кілька платформ взаємодії між органами соціального захисту, медичними установами, освітніми закладами та НУО, що дозволяє оперативно реагувати на нагальні потреби ВПО. Наприклад, в умовах карантину та воєнних дій активно використовувалися мобільні соціальні служби, які виїжджали безпосередньо до місць компактного проживання переселенців.

Нарешті, практика показує ефективність впровадження дистанційних консультаційних сервісів через телефони гарячої лінії та онлайн-платформи, що дозволяє забезпечити доступність допомоги навіть у віддалених районах області.

Взаємодія громадських організацій із місцевими органами влади, центрами соціальних служб та гуманітарними штабами є ключовим чинником ефективної підтримки внутрішньо переміщених осіб. ГО виступають важливими партнерами для органів місцевого самоврядування, забезпечуючи гнучкість, мобільність та оперативність у реагуванні на потреби ВПО, що особливо актуально в умовах кризових ситуацій.

Співпраця з місцевими радами передбачає узгодження соціальних ініціатив, залучення до розробки місцевих програм підтримки ВПО, а також спільне планування та проведення заходів із соціальної інтеграції. На прикладі Запорізької області ГО регулярно беруть участь у робочих групах і комісіях при радах, де обговорюються питання розселення, соціальних гарантій і послуг для переселенців. Така взаємодія дозволяє врахувати інтереси

переселенців при формуванні бюджету громади та забезпечити цільове фінансування соціальних проєктів.

Важливим елементом співпраці є координація з центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. ГО часто виконують роль мосту між цими установами та самими ВПО, сприяючи оперативному інформуванню про наявні послуги, допомагають у направленні клієнтів на отримання соціальної, юридичної або психологічної підтримки. Зокрема, в Запорізькій області створені спільні інформаційні платформи, де ГО розміщують актуальні контакти та графіки роботи центрів, а також організують спільні виїзні консультації у віддалених селах і тимчасових прихистках.

Ще одним важливим партнером є гуманітарні штаби, які координують розподіл гуманітарної допомоги та ресурсів у регіоні. ГО беруть активну участь у цих процесах, забезпечуючи ефективне донесення інформації до ВПО, допомагають організувати логістику та розподіл продуктів, медикаментів, одягу та інших необхідних речей. Часто громадські активісти залучаються до формування баз даних переселенців, що дозволяє гуманітарним штабам точніше планувати потреби і уникати дублювання зусиль.

Загалом, співпраця ГО з органами місцевої влади, соціальними службами та гуманітарними штабами є багаторівневою і базується на принципах партнерства, взаємодопомоги та відкритості. Така інтеграція ресурсів і зусиль дозволяє формувати більш комплексні та адресні соціальні послуги, що суттєво підвищує якість підтримки внутрішньо переміщених осіб у регіоні.

Форми координації між громадськими організаціями, місцевими радами, центрами соціальних служб та гуманітарними штабами у підтримці внутрішньо переміщених осіб характеризуються різноманітністю та системністю. Вони спрямовані на забезпечення ефективного обміну інформацією, узгодження дій і максимальне використання ресурсів для комплексної допомоги ВПО.

Однією з поширених форм є укладання меморандумів про співпрацю, які визначають спільні цілі, зобов'язання та напрямки взаємодії між ГО та органами місцевого самоврядування або іншими партнерами. Меморандуми закріплюють рамкові умови співпраці, регламентують порядок взаємодії, відповідальність сторін, що забезпечує прозорість і стабільність координаційних процесів.

Активно застосовуються цифрові та інформаційні платформи, які дозволяють централізувати дані про потреби ВПО, наявні послуги, графіки заходів та розподіл гуманітарної допомоги. Такі спільні платформи слугують простором для оперативного обміну інформацією, запобігання дублюванню зусиль і покращення доступу ВПО до соціальних ресурсів. В Запорізькій області впроваджені платформи, які інтегрують дані від різних організацій, забезпечуючи міжсекторну комунікацію.

Ще однією ефективною формою є проведення спільних форумів, круглих столів та робочих нарад, що дозволяють налагодити діалог між усіма зацікавленими сторонами – представниками ГО, органів влади, соціальних служб, гуманітарних штабів та самих ВПО. Ці заходи сприяють обговоренню актуальних проблем, обміну досвідом, пошуку нових підходів та формуванню консолідованих рішень.

Важливим аспектом координації є участь громадських організацій у стратегічному плануванні розвитку громади, що включає соціальні програми, бюджетування та розробку заходів щодо інтеграції ВПО. Завдяки цьому ГО можуть впливати на формування політик, які враховують потреби переселенців і сприяють сталому соціальному розвитку регіону.

Комплексне використання меморандумів, спільних інформаційних платформ, регулярних форумів та участі у стратегічному плануванні створює системну основу для скоординованої роботи з внутрішньо переміщеними особами на регіональному рівні.

Громадські організації відіграють ключову роль у реалізації соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами на регіональному рівні. Вони

демонструють гнучкість у реагуванні на потреби цільової групи, застосовують різноманітні методи – від кризового консультування до соціального супроводу та розвитку громадських ініціатив, а також активно впроваджують різні моделі соціальної підтримки, такі як кейс-менеджмент, партнерська модель та мобільні команди.

2.3. Проблеми та перспективи діяльності громадських організацій у сфері підтримки ВПО

Досвід громадських організацій у сфері підтримки внутрішньо переміщених осіб (ВПО) на регіональному рівні в Україні, зокрема у Запорізькій області, є цінним джерелом практик соціальної роботи в умовах воєнного часу. Проте, незважаючи на активну участь громадських організацій у підтримці внутрішньо переміщених осіб, практика показує наявність низки системних проблем, що обмежують ефективність реалізації соціальної роботи на регіональному рівні.

Однією з ключових проблем є постійна фінансова нестабільність, що зумовлена переважною орієнтацією на донорське фінансування. Багато організацій функціонують завдяки грантам міжнародних агенцій та благодійних фондів, які мають обмежені терміни дії та не завжди враховують локальні потреби. У результаті громадські ініціативи не мають гарантій довготривалої підтримки, що перешкоджає сталому плануванню, створенню стабільних команд, реалізації довгострокових програм підтримки ВПО. Нестача коштів також обмежує технічне забезпечення, оренду приміщень, логістичні витрати.

У більшості випадків місцеві громади не мають чітких механізмів інтеграції ГО у процеси прийняття рішень або розподілу ресурсів. Відсутність відповідного правового оформлення взаємодії (через меморандуми, спільні програми, представництво у координаційних радах) призводить до того, що діяльність ГО розглядається як допоміжна, а не як повноцінна частина системи

соціального захисту. Це знижує мотивацію до участі у довгострокових проєктах і перешкоджає використанню повного потенціалу громадського сектору.

Специфіка цільової групи, з якою працюють ГО – особи, що пережили втрату домівки, психологічну травму, втрату близьких або досвід насильства – потребує високого рівня емпатії, стресостійкості та витримки. При цьому більшість працівників ГО не мають постійного доступу до психологічної підтримки чи супервізії. Робота у кризових умовах, хронічне перенавантаження, відсутність відпочинку та професійного відновлення призводять до вигорання персоналу, зростання конфліктів у колективах та плинності кадрів.

В умовах екстреної ситуації значна частина ГО залучає волонтерів, які не мають соціальної або психологічної освіти. Брак кваліфікованого персоналу, а також відсутність регулярного підвищення кваліфікації та системи навчання призводять до неефективного реагування на потреби ВПО, складнощів у побудові індивідуальних планів підтримки, порушення етичних стандартів роботи з уразливими групами.

ГО, що прагнуть налагодити взаємодію з місцевими органами влади чи соціальними службами, часто стикаються з формалізмом, затягнутими процедурами погодження, відсутністю прозорих правил розподілу гуманітарної допомоги чи організації спільних заходів. Брак оперативності та взаємної довіри, конкуренція за ресурси, дублювання функцій ускладнюють скоординовану роботу на користь ВПО. Також спостерігається низький рівень цифрової взаємодії між ГО та державними інституціями, що створює перешкоди для обміну інформацією та спільного обліку наданих послуг.

На основі проведеного аналізу можна виокремити такі перспективні напрями вирішення виявлених проблем:

1. Забезпечення стабільного та довготривалого фінансування. Для подолання ресурсної нестабільності необхідно створювати механізми співфінансування з боку органів місцевого самоврядування та держави,

впроваджувати системи базового фінансування ключових ГО через конкурси програм. Одним із ефективних підходів є розвиток соціального підприємництва при ГО, що забезпечує часткову фінансову незалежність. Також важливо розвивати довгострокове партнерство з міжнародними донорами.

2. Посилення інституційної спроможності громадських організацій. Громадські організації повинні бути включені до стратегічного планування розвитку територіальних громад, мати представництво у консультативних та координаційних органах при органах влади. Це можливе через укладання меморандумів про співпрацю, створення спільних програм підтримки ВПО, розвиток інструментів громадської участі (громадські ради, форуми, платформи обміну досвідом).

3. Професійна підтримка персоналу та боротьба з емоційним вигоранням. Щоб запобігти емоційному вигоранню серед працівників і волонтерів, необхідно впроваджувати системи психологічної підтримки та супервізії, організовувати регулярні тренінги з управління стресом, саморегуляції та підтримки емоційного здоров'я. Це також сприятиме підвищенню якості надання послуг.

4. Підвищення кваліфікації та професіоналізація кадрів. Розвиток навчальних програм, стажувань та сертифікацій для працівників ГО дозволить забезпечити належний рівень соціальних послуг. Доцільно налагоджувати співпрацю з закладами вищої освіти та міжнародними освітніми ініціативами для залучення експертизи.

5. Удосконалення координації з органами державної влади та місцевого самоврядування. Для ефективної взаємодії з державними структурами необхідно розробити прозорі та спрощені адміністративні процедури, впроваджувати цифрові сервіси для комунікації, створювати постійно діючі координаційні платформи між ГО, органами влади, гуманітарними штабами. Також важливе значення має вироблення чітких регламентів співпраці в кризових ситуаціях.

Узагальнивши основні проблеми та можливі шляхи їх рішень для громадських організацій у сфері підтримки ВПО на регіональному рівні складено таблицю 2.1.

Таблиця 2.1

Основні проблеми діяльності громадських організацій у сфері підтримки ВПО та можливі напрями їх вирішення

Проблема	Сутність проблеми	Можливі рішення / перспективні кроки
Обмеженість ресурсів та фінансування	Залежність від короткострокових грантів, брак стабільного фінансування	Створення механізмів співфінансування з місцевими бюджетами; розвиток проєктів соціального підприємництва; довгострокові партнерства з донорами
Недостатня інституційна підтримка	Відсутність формалізованої взаємодії з ОМС, обмежений доступ до участі в стратегічному плануванні	Укладання меморандумів, включення ГО до дорадчих органів, створення спільних програм підтримки ВПО
Емоційне вигорання персоналу	Високий рівень стресу, відсутність професійної підтримки, перенавантаження	Запровадження регулярної супервізії, психологічного супроводу, навчання з емоційної саморегуляції
Нестача кваліфікованих кадрів	Робота з волонтерами без фахової підготовки, низький рівень спеціалізації	Організація навчальних програм, тренінгів; залучення фахівців соціальної сфери; співпраця з університетами
Бюрократичні бар'єри у взаємодії з державою	Уповільнення процесів погодження, відсутність прозорих механізмів співпраці	Створення координаційних платформ ГО та органів влади, цифровізація процедур, розробка чітких регламентів

Попри зазначені вище труднощі, громадські організації в Україні продовжують залишатися ключовими суб'єктами у сфері надання підтримки внутрішньо переміщеним особам. Їхня здатність оперативно реагувати на потреби постраждалих, діяти гнучко й інноваційно у складних умовах війни свідчить про значний потенціал громадського сектору в реалізації соціальної роботи на регіональному рівні.

Серед ключових досягнень та позитивних практик громадських організацій варто відзначити такі:

1. Створення розгалужених мереж гуманітарної підтримки та адаптаційної інфраструктури. ГО ініціювали відкриття центрів допомоги та

підтримки ВПО в різних регіонах України. Це включає гуманітарні хаби, простори психологічної допомоги, центри адаптації та реінтеграції, шелтери, коворкінги, де надаються послуги за принципом «єдиного вікна».

2. Інноваційні підходи у наданні соціальних послуг. Багато організацій запровадили мобільні бригади соціальної підтримки, що виїжджають до віддалених населених пунктів, онлайн-консультації для ВПО (юридичні, психологічні, освітні), а також соціальні коворкінги – простори для навчання, дозвілля, пошуку роботи. Такі моделі особливо ефективні в умовах постійної мобільності та змін потреб цільової аудиторії.

3. Адвокація прав та потреб внутрішньо переміщених осіб. ГО беруть активну участь у процесах розробки місцевих стратегій інтеграції ВПО, подають петиції, організують круглі столи та слухання, піднімаючи питання доступу до житла, медицини, зайнятості, освіти. У багатьох громадах адвокаційна діяльність ГО призвела до ухвалення цільових програм підтримки ВПО.

4. Розвиток партнерства та координації. Успішні практики співпраці включають створення спільних платформ дій за участі представників ГО, місцевих рад, міжнародних донорів і гуманітарних штабів. Налагоджено обмін даними, спільне стратегічне планування, реалізацію грантових програм. Наприклад, у Запорізькій, Львівській та Вінницькій областях діють координаційні ради або міжсекторні робочі групи з питань ВПО.

Такі успіхи свідчать про високий потенціал громадянського суспільства до мобілізації ресурсів, саморегуляції та розбудови соціального капіталу в кризових умовах. Вони формують основу для подальшого вдосконалення механізмів соціальної роботи, зокрема через розширення можливостей для ГО у формуванні політик, підтримку інноваційних форм співпраці та професіоналізацію діяльності.

Для підвищення ефективності та сталості роботи громадських організацій у сфері підтримки ВПО необхідно зосередити увагу на кількох

ключових напрямках, які дозволять подолати існуючі проблеми та розвивати потенціал сектору.

Посилення інституційної підтримки та формалізація ролі ГО в системі соціальної допомоги. Вкрай важливо закріпити роль громадських організацій у стратегічних документах на регіональному та державному рівнях. Це передбачає внесення ГО до офіційних планів дій, створення механізмів доступу до державного фінансування та забезпечення участі в процесах прийняття рішень щодо соціальної політики. Формалізація статусу дозволить підвищити довіру до ГО з боку партнерів і донорів, а також забезпечити стабільність ресурсної бази.

Розвиток державно-громадського партнерства. Ефективна координація дій між ГО, органами місцевого самоврядування, соціальними службами і гуманітарними структурами є ключем до комплексного вирішення проблем ВПО. Необхідно розширювати практики створення спільних платформ, меморандумів про співпрацю, міжсекторних координаційних рад. Такий підхід сприятиме синергії ресурсів, уникненню дублювання послуг та швидшому реагуванню на зміни потреб.

Підвищення професіоналізму та компетенцій персоналу ГО. Інвестиції у постійне навчання, підвищення кваліфікації працівників і волонтерів, впровадження сучасних методик соціальної роботи, психологічної підтримки та адвокації є критично важливими. Це дозволить адаптувати послуги до нових викликів, підвищити якість роботи з ВПО та ефективність допомоги в умовах багатогранних соціальних проблем.

Інновації у підходах до надання допомоги. Заохочення використання цифрових технологій, онлайн-платформ, мобільних додатків для комунікації з ВПО, моніторингу їхніх потреб та надання дистанційних консультацій є перспективним напрямом. Важливим є також розвиток мобільних соціальних служб, які здатні оперативно виїжджати в громади, що розташовані далеко від центрів.

Залучення та диверсифікація ресурсів. ГО необхідно активніше працювати над диверсифікацією джерел фінансування, включно з локальним фандрейзингом, соціальним підприємництвом, спонсорськими програмами. Важливо створювати умови для залучення нових партнерів, зокрема з приватного сектору, а також розвивати внутрішню мобілізацію ресурсів у громадах.

Психологічна підтримка та турбота про персонал. Розробка системи профілактики емоційного вигорання, регулярного супервізування та психологічної підтримки працівників і волонтерів ГО забезпечить стійкість їхньої діяльності. Підвищення уваги до здоров'я персоналу позитивно вплине на якість роботи з ВПО.

Розширення адвокаційної діяльності та комунікації. ГО мають активніше використовувати інструменти публічного впливу для відстоювання прав ВПО, підвищення обізнаності суспільства щодо їхніх проблем, а також формування сприятливого суспільного середовища для інтеграції переселенців. Залучення до інформаційних кампаній, участь у місцевих форумах, використання ЗМІ та соціальних мереж є важливими складовими такого напрямку.

Реалізація цих напрямків сприятиме не лише підвищенню ефективності діяльності громадських організацій у підтримці ВПО, а й розвитку сталого, інтегрованого підходу до вирішення соціальних викликів, що стоять перед суспільством в умовах війни та її наслідків.

З урахуванням виявлених викликів та бар'єрів у роботі громадських організацій із внутрішньо переміщеними особами, постає необхідність вироблення низки стратегічних і практичних рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності та стійкості їхньої діяльності.

По-перше, доцільно забезпечити стабільне та передбачуване фінансування громадського сектору. Це передбачає створення довгострокових грантових програм, можливість бюджетного співфінансування на місцевому рівні, а також підтримку розвитку соціального підприємництва в межах ГО. Такий підхід дозволить організаціям планувати діяльність стратегічно,

утримувати професійний персонал і не переривати соціальні ініціативи в умовах зміни фінансових потоків.

По-друге, важливо активізувати інституційну інтеграцію ГО у місцеві системи соціального управління. Це може бути досягнуто шляхом закріплення ролі громадських організацій у місцевих програмах, стратегічних планах розвитку громад, а також шляхом укладання меморандумів про співпрацю з органами влади. Така формалізація дозволить ГО отримувати необхідні ресурси, брати участь у процесі прийняття рішень і підвищить їхню легітимність у регіональному контексті.

Третім критично важливим напрямом є розвиток кадрового потенціалу ГО. Потрібні регулярні тренінги, професійна перепідготовка, супервізії, що сприятиме підвищенню фахового рівня працівників, особливо в таких важливих сферах, як кризове консультування, психосоціальна підтримка, соціальна діагностика потреб. Також важливо залучати до роботи вузьких спеціалістів – психологів, юристів, соціальних педагогів.

Ще одним пріоритетом є цифровізація процесів та використання інформаційно-комунікаційних технологій у роботі ГО. Онлайн-консультації, бази даних потреб ВПО, електронні платформи для координації допомоги дозволяють оптимізувати роботу організацій, зробити послуги доступнішими, особливо в умовах переміщення та віддаленості отримувачів допомоги.

Не менш важливим є впровадження програм психологічної підтримки для персоналу ГО. Робота у сфері гуманітарного реагування супроводжується високим ризиком емоційного вигорання, тому необхідно запроваджувати внутрішні політики турботи про команду, проводити групи підтримки, забезпечувати доступ до фахової психологічної допомоги.

Крім того, потребує посилення адвокаційна спроможність ГО. Організації повинні мати змогу впливати на публічну політику, захищати права та інтереси ВПО на місцевому й національному рівнях. Для цього слід розвивати навички публічного представництва, формування аналітичних

звітів, участі в публічних консультаціях, налагоджувати комунікацію з медіа та органами влади.

Загалом запропоновані рекомендації спрямовані на підвищення інституційної спроможності громадських організацій, посилення їхньої ролі у соціальній підтримці ВПО та забезпечення стійкого функціонування сектору в умовах затяжної кризи. Їхнє впровадження сприятиме не лише покращенню якості соціальних послуг, а й розвитку ефективної моделі державно-громадського партнерства в регіонах.

Висновки до другого розділу

Було здійснено аналіз практичного досвіду громадських організацій, які реалізують соціальну підтримку внутрішньо переміщених осіб на регіональному рівні, зокрема в Запорізькій області. Дослідження показало, що найбільш поширеними формами діяльності ГО є гуманітарна допомога, організація психологічної підтримки, правове консультування, проведення соціально-інтеграційних заходів та професійне навчання ВПО.

Виявлено, що успішна соціальна робота з ВПО здійснюється завдяки міжсекторальній взаємодії, партнерству з місцевою владою, міжнародними донорами, бізнесом і волонтерами. При цьому ГО часто виступають не лише виконавцями програм, але й ініціаторами змін, адвокатами прав переселенців та каталізаторами місцевої активності.

Разом із тим, аналіз дозволив виявити проблеми, які обмежують ефективність діяльності ГО, серед них: залежність від грантового фінансування; кадрове вигорання фахівців; відсутність сталої координації між суб'єктами соціальної підтримки; нерівномірний рівень розвитку організацій у різних громадах.

Попри наявні труднощі, громадські організації продовжують адаптувати свої підходи до викликів війни, розширюючи спектр послуг і напрацьовуючи ефективні практики підтримки ВПО. Перспективними напрямками подальшого

розвитку є: створення стабільних регіональних платформ співпраці, посилення кадрового потенціалу, цифровізація процесів, запровадження інноваційних соціальних послуг і забезпечення системної підтримки з боку держави.

ВИСНОВКИ

У сучасних умовах, спричинених повномасштабною війною в Україні, роль громадських організацій у сфері соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб (ВПО) стала надзвичайно вагомою та багатоаспектною. Вони оперативно реагують на нагальні потреби переселенців, здійснюють гуманітарну допомогу, психологічну підтримку, правове консультування, сприяють інтеграції ВПО в нові громади та відновленню їх соціальних зв'язків.

Внутрішньо переміщені особи (ВПО) є окремою соціальною категорією, що виникає внаслідок вимушеної внутрішньої міграції, спричиненої збройними конфліктами, порушеннями прав людини, природними або техногенними катастрофами. Їхній статус визначається не юридично, а описово, що створює додаткові виклики у реалізації прав і наданні належного захисту. Основною особливістю ВПО є те, що вони залишаються в межах своєї держави, перебуваючи під її юрисдикцією, навіть якщо сама держава не спроможна забезпечити належного захисту. Проблематика ВПО є актуальною для сучасної України в умовах війни та постійних криз, і водночас є індикатором ефективності державної соціальної політики та готовності суспільства до реагування на надзвичайні ситуації. Основні соціальні проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні: відсутність постійного житла або незадовільні умови тимчасового проживання; складнощі з працевлаштуванням, дискримінація на ринку праці; ускладнений доступ до медичної допомоги, освіти, адміністративних послуг; наслідки травматичних подій, відчуття невпевненості, соціальна ізоляція; недостатні обсяги державної допомоги, труднощі з адаптацією до нових економічних умов; складність з оформленням документів, отриманням статусу ВПО, захистом прав. Ці проблеми вимагають комплексного підходу з боку державних органів, громадських організацій та міжнародної спільноти.

Громадські організації – це добровільні, неприбуткові об'єднання громадян, створені на основі спільності інтересів для реалізації прав і свобод, досягнення спільних цілей у різних сферах суспільного життя. Їхня основна мета – задоволення та захист законних соціальних, економічних, культурних, екологічних та інших інтересів своїх членів або цільових груп. Головна ціль – активна участь у розв'язанні суспільно важливих проблем, сприяння розвитку громадянського суспільства, демократичних цінностей і соціальної справедливості. Основними функціями громадських організацій є: представництво інтересів певних соціальних груп, надання соціальних послуг, мобілізація ресурсів громади, участь у формуванні соціальної політики, активізація громадської участі та розвиток волонтерства. Типологія громадських організацій охоплює поділ за територією діяльності (місцеві, всеукраїнські, міжнародні), за сферами спрямування (освітні, правозахисні, молодіжні, жіночі, ветеранські, екологічні, благодійні тощо), а також за характером діяльності (волонтерські, сервісні, адвокаційні, аналітичні). Громадські організації відіграють дедалі важливішу роль у соціальному житті, заповнюючи прогалини в системі соціального захисту та сприяючи формуванню активного громадянського суспільства в Україні. Їх багатофункціональність і гнучкість роблять їх ефективним інструментом у наданні адресної допомоги вразливим категоріям населення.

Громадські організації в Україні відіграють важливу роль у соціальній підтримці переміщених осіб, однак їхня діяльність потребує систематизації, стратегічного планування і міжсекторальної координації. Адаптація міжнародних практик до українських умов дозволить підвищити ефективність соціальної роботи з ВПО, сприяти їхній інтеграції, соціальному включенню та підвищенню якості життя. Водночас міжнародний досвід, зокрема стандарти та рекомендації міжнародних організацій, свідчать про важливість переходу від гуманітарної допомоги до послуг, що сприяють стійкому розвитку та інтеграції ВПО у приймаючі громади.

У результаті проведеного аналізу практичних методів та моделей соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами (ВПО) на регіональному рівні, зокрема на прикладі Запорізької області, встановлено, що громадські організації відіграють ключову роль у забезпеченні доступу ВПО до соціальних послуг, гуманітарної допомоги, психологічної підтримки та правового захисту.

Запорізька область відіграє ключову роль у наданні допомоги внутрішньо переміщеним особам, особливо з огляду на її близькість до зон активних бойових дій. Громадські організації регіону виконують важливу функцію в системі соціальної підтримки ВПО, забезпечуючи не лише гуманітарну допомогу, а й сприяючи довгостроковій інтеграції переселенців у приймаючі громади. Основна мета діяльності таких організацій полягає у створенні сприятливого середовища для відновлення, адаптації та інтеграції ВПО, забезпеченні дотримання їхніх прав і задоволенні базових та соціальних потреб. Ціль громадських ініціатив полягає в підвищенні якості життя переселенців через надання комплексної підтримки: від матеріальної та психологічної допомоги до соціального супроводу, навчання, працевлаштування та розвитку громадської активності. Представлені організації – «Запоріжжя. Платформа спільних дій», «Міський центр допомоги», «Волонтерський центр Запоріжжя», «Голоси дітей» – демонструють різноплановість та гнучкість підходів у роботі з ВПО, фокусуючись як на негайному реагуванні на критичні потреби, так і на довготривалих стратегіях адаптації, ресоціалізації та інклюзії. Однак попри активну участь громадянського сектору, проблематика забезпечення житлом, доступу до якісних соціальних послуг, стабільного доходу та психологічної підтримки залишається актуальною. Для її вирішення необхідне посилення міжсекторальної співпраці, підтримка з боку держави та міжнародних партнерів, а також подальший розвиток локальних ініціатив і ресурсів. Громадські організації демонструють високий потенціал до мобілізації зусиль у відповідь на виклики війни, а їх діяльність в умовах воєнного стану

підтверджує їх ключову роль у підтримці ВПО та забезпеченні стійкості місцевих громад.

Діяльність ГО у регіональному контексті характеризується адаптивністю, інноваційністю та високим рівнем залучення до потреб конкретних спільнот. Найбільш поширеними практичними методами виявилися мобільні бригади, кризові хаби, соціальні простори, індивідуальний супровід, організація освітніх та психосоціальних програм. Ефективним механізмом стало також налагодження партнерських відносин із місцевими органами влади, соціальними службами, гуманітарними штабами, що дало змогу покращити координацію дій, уникати дублювання послуг та спрямовувати допомогу на найбільш актуальні запити.

Розглянуті моделі соціальної роботи – від інтегрованих мультидисциплінарних підходів до локально-орієнтованих громадських ініціатив – свідчать про наявність потенціалу до подальшого масштабування успішних практик. Водночас виявлено низку викликів, серед яких: нестабільне фінансування, відсутність належної координації з боку державних структур, емоційне виснаження персоналу, обмежений доступ до ресурсів та недостатнє інституційне закріплення ролі ГО.

Діяльність громадських організацій у сфері підтримки внутрішньо переміщених осіб на регіональному рівні має суттєвий потенціал, однак супроводжується низкою проблем. Серед основних труднощів варто виокремити: фінансову нестабільність через залежність від донорських грантів; недостатню інституційну інтеграцію з органами місцевого самоврядування; емоційне вигорання персоналу та волонтерів; нестачу кваліфікованих кадрів; бюрократичні бар'єри у взаємодії з державними структурами. Водночас існують перспективні напрямки покращення ситуації, серед яких: впровадження механізмів стабільного фінансування, розвиток соціального підприємництва, формалізація співпраці з місцевою владою, професійна підтримка працівників ГО, системне підвищення кваліфікації персоналу, цифровізація процедур і створення координаційних платформ.

Практичні рекомендації:

- розробити та впровадити місцеві програми співфінансування проєктів ГО з бюджетів громад;
- створювати партнерські платформи для регулярного обміну досвідом між ГО, органами влади та міжнародними організаціями;
- запровадити тренінги з емоційної стійкості та професійного розвитку для працівників і волонтерів ГО;
- розробити прості цифрові інструменти (онлайн-реєстрація, облік послуг, зворотний зв'язок) для підвищення прозорості та ефективності роботи;
- підтримувати розвиток молодіжних ініціатив як джерела інновацій та кадрового резерву громадських організацій.

Застосування цих рекомендацій дозволить підвищити ефективність, сталість та вплив діяльності громадських організацій у сфері соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб.

Громадські організації залишаються незамінними суб'єктами у системі соціальної підтримки ВПО, а їхній потенціал слід розвивати як важливий ресурс відновлення українського суспільства та посилення соціальної згуртованості в умовах воєнного та післявоєнного періодів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бачинська О. О. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами : виклики воєнного часу. *Соціальний вимір суспільства*. 2023. № 2. С. 94-101.
2. Бесчастного В. М. Громадські об'єднання в Україні. Київ : Знання. 2007. 131 с.
3. Бюджетний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2010. № 50-51, ст. 572 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (дата звернення: 24.01.2025).
4. Вимушені переселенці та приймаючі громади : уроки для ефективної суспільної адаптації й інтеграції : наук. доп. за ред канд. соціол. наук О.М. Балакіревої; НАН України. Київ : ДУ «Ін-т економ. та прогнозув. НАН України», 2016. 115 с.
5. Вовк В. С. Надання соціальних послуг організаціями громадянського суспільства та регулювання волонтерського руху. *Соціальна робота в Україні : теорія і практика. Науково-методичний журнал*. 2007. № 4. С. 68.
6. Войтович І. М. Роль громадських організацій у соціальній роботі : теоретичний аналіз. *Вісник соціальної роботи*. 2022. № 4. С. 14-19.
7. Галабурда Ю. Молодіжний недержавний сектор у контексті становлення громадянського суспільства в Україні. *Соціальна політика і соціальна робота. Український науковий і громадсько-політичний часопис*. 2001. № 2 (18). С.19-33.
8. Григоренко І. О., Савельєва Н. М. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в сучасних умовах : навч. посіб. Полтава : ПНПУ, 2017. 100 с.
9. Громадська організація «Волонтерський центр Запоріжжя». Офіційний сайт. URL: <http://www.volcenterzp.org.ua/> (дата звернення: 21.02.2025).

10. Громадська організація «Голоси дітей». Офіційний сайт. URL: voices.org.ua (дата звернення: 04.03.2025).
11. Громадська організація «Запоріжжя. Платформа спільних дій». Офіційний сайт. URL: <https://platformazp.com.ua/> (дата звернення: 14.03.2025).
12. Громадська організація «Міський центр допомоги». Офіційний сайт. URL: <http://aidcenter.org.ua/%D0%BE-%D0%BD%D0%B0%D1%81/> (дата звернення: 24.02.2025).
13. Громадська організація «Сильні громади». Практики підтримки ВПО в громадах Запорізької області : аналітичний огляд. Запоріжжя, 2024. 87 с.
14. Дані Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (UNHCR). Аналітична записка : Стан і потреби ВПО в Україні. 2024. 76 с.
15. Дем'яненко М. Внутрішньо переміщені особи України : актуальні проблеми та шляхи їх розв'язання. Україна : події, факти, коментарі. 2018. № 3. С. 34-43.
16. Дем'яненко М. Внутрішньо переміщені особи та їх проблеми. *Україна : події, факти, коментарі*. 2018. № 8. С. 4-7.
17. Дідух А. С. Громадські ініціативи як чинник забезпечення соціальної підтримки ВПО. *Науковий вісник ХНУ*. 2023. № 7 (63). С. 45-52.
18. Довідник неурядових організацій України. Творчий центр Каунтерпарт. Київ : 2018. 519 с.
19. Запорізька обласна громадська організація «Об'єднання психологів та психоаналітиків «Взаємодія». Офіційний сайт. URL: www.vzayemodiya.net (дата звернення: 10.03.2025).
20. Звіт БФ «Право на захист» : Моніторинг доступу ВПО до соціальних послуг у 2023-2024 роках. Київ, 2024. 43 с.
21. Калюжна Н. М. Форми і методи соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами. *Соціальна політика і соціальна робота*. 2021. № 3. С. 11-18.

22. Кількість ВПО в Запорізькій області назвав Іван Федоров. URL: https://spravzhne.media/ukr/war/1741771986-kilkist-vpo-v-zaporizkiy-oblasti-nazvav-ivan-fedorov?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 04.03.2025).

23. Конституція України – офіційне інтернет-видання. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution> (дата звернення: 11.03.2025).

24. Кравченко Р., Кабаченко Н., Васильченко О. Розвиток недержавних організацій соціальної сфери. Соціальна робота в Україні: перші кроки. К. : Видавничий дім «KM Academia», 2000. 144 с.

25. Кульчицький Т. Р. Поняття та ознаки внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Адміністративне право і процес*. 2017. № 1 (19). С. 51-57.

26. Кульчицький Т. Р. Права зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб у сфері пенсійного забезпечення в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія право*. 2018. № 51. С. 142-147.

27. Кульчицький Т. Р. Судовий захист прав внутрішньо переміщених осіб у правовідносинах соціального захисту. *Електронне наукове фахове видання «Юридичний науковий електронний журнал»*. 2021. № 3. С. 167-171.

28. Кульчицький Т. Р. Юридичні гарантії прав внутрішньо переміщених осіб : теоретико-правовий аналіз. *Електронне наукове фахове видання «Юридичний науковий електронний журнал»*. 2019. № 6. С. 195-200.

29. Лук'янець С. А. Соціальні служби і громадські організації у підтримці ВПО : сучасні виклики та рішення. *Соціальна робота і освіта*. 2024. № 1. С. 76-85.

30. Мазіна Н. Е. Соціально-економічна адаптація внутрішньо переміщених осіб : підходи до виміру. *Вісник Маріупольського державного університету, Серія : Філософія, культурологія, соціологія*. 2016. № 12. С. 131-138.

31. Макарова О. В. Соціальна політика в Україні : монографія; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. К., 2015. 244 с.

32. Максимовська Н. О. Соціальна робота з інтеграції внутрішньо переміщених осіб у соціокультурне середовище міської громади «*SOCIOПРОСТІР : міждисциплінарний електронний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи*». 2018. № 7. С. 64-66.

33. Малиха М. І. До проблеми сутності поняття «внутрішньо переміщені особи» : державна політика та регіональна практика. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2015. № 8. С. 6-11.

34. Малиха М. І. Внутрішньо переміщені особи. *Грані*. 2017. № 7. С. 7.

35. Новікова О. Ф., Амоша О. І., Антонюк В.П. Внутрішньо переміщені особи : від подолання перешкод до стратегії успіху : монографія. Київ : НАН України, Ін-т економіки пром-сті., 2016. 349 с.

36. Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text> (дата звернення: 14.01.2025).

37. Про громадські об'єднання : Закон України від 22 березня 2012 року № 4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text> (дата звернення: 23.02.2025).

38. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 03.03.2025).

39. Про затвердження Порядку проведення конкурсу з визначення програм (проектів, заходів), розроблених інститутами громадянського суспільства, для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка : Постанова Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2011 р. № 1049. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KP111049> (дата звернення: 07.02.2025).

40. Про об'єднання громадян : Закон України. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua> (дата звернення: 13.02.2025).

41. Про облік внутрішньо переміщених осіб : Постанова Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 № 509. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

42. Про соціальні послуги : Закон України від 17 січня 2019 року № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 13.03.2025).

43. Семигіна Т. В., Гусак Н. Є., Трухан С. О. Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб. *Український соціум*. 2015. № 2. С. 35.

44. Синковець Н. І. Аналіз основних теорій міжнародної міграції в сучасному економічному просторі. *Міжнародні відносини. Серія «Економічні науки»*. 2016. № 7. С. 1-19.

45. Сірант М. М. Біженці та внутрішньо переміщені особи : співвідношення понять. *Митна справа*. 2015. № 2. С. 154-159.

46. Старинська Т. Проблеми операціоналізації понять у контексті дослідження міграції населення. Освіта регіону : політологія, психологія, комунікації. 2010. № 3. С. 108-116.

47. Трубавіна І. М., Куратченко І. Є. Методичні рекомендації «Сприяння соціальній роботі в умовах гуманітарної кризи». Харків-Бердянськ : Видавець ТОВ «Планета-Прінт» 2017. 28 с.

48. Чуйко Н., Ляшук О. Соціальні права внутрішньо переміщених осіб : особливості реалізації. Київ : Видавництво «Право», 2020. 98 с.

49. Чуйко О., Голотенко А. Соціальна підтримка в структурі особистісних ресурсів внутрішньо переміщених осіб. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Психологія»*. Київ, 2017. № 1. С. 146-150.

50. Шевчук П. І. Соціальна політика. Львів : Світ. 2003. 400 с.